

פרק ה'

הסיכונים והלימות ההון

מספר התפתחויות מרכזיות הגדילו בשנת 1997 את החשיפה של מערכת הבנקאות לסיכונים, ובעיקר לסיכון האשראי: ההאטה בפעילות המשק, לצד גידול ניכר של היקף האשראי הבנקאי, הביאה לגידול החשיפה של הבנקים לסיכון האשראי, שכן הפירמות הגדילו את ביקושן לאשראי לצורך מימון הון חוזר, ובפרט לצורך מימון מלאים - אשראי שמאופיין באיכות נמוכה יחסית. נוסף על כך הקטינו ההאטה בצמיחה והתגברות האבטלה את כושר הפירעון של הלווים, בגלל ירידה בהכנסות, או עקב יציאה ממעגל העבודה. המשך גידולה של יתרת האשראי במטבע חוץ אשר ניתן ללווים שהכנסתם אינה במטבע חוץ תרם לגידול החשיפה של הבנקים לסיכון האשראי, הנגזרת בין היתר, מסיכון שער החליפין שלווים אלו נוטלים. זאת לנוכח הרחבת רצועת הניוד של שער החליפין (שמשמעותה הגדלת ההסתברות לתנודה גדולה יותר בשער); במקביל לכך גדלה השנה הריכוזיות בתיק האשראי של הבנקים לפי לוויים, בין היתר עקב מתן אשראי ללווים לצורך רכישת שליטה בחברות. ההתפתחויות בחשיפה לסיכונים השוק (סיכונים הריבית וסיכונים בסיסי הצמדה) לא היו אחידות על פני הקבוצות הבנקאיות הגדולות. ההון של חמש הקבוצות, המשמש כרית לספיגת הפסדים הנובעים מהתממשות הסיכונים, גדל השנה, והמקור לכך הוא הגידול הניכר שנרשם ברווחי הקבוצות.

1. הקדמה

הבנקים נחשפים במהלך פעילותם למיגוון רחב של סיכונים - פיננסיים ולא-פיננסיים. בפרק זה נתמקד בסיכונים הפיננסיים העיקריים של חמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות¹ - סיכון האשראי, סיכונים בסיסי ההצמדה, סיכונים הריבית וסיכון הנזילות - וכן בהלימות ההון כנגד מכלול הסיכונים.

במהלך השנה הנסקרת גדלה החשיפה של מערכת הבנקאות לסיכון האשראי: יתרת האשראי גדלה במידה ניכרת, איכות תיק האשראי ירדה, וריכוזיותו לפי לוויים עלתה. יתרת האשראי לציבור של חמש הקבוצות הבנקאיות עלתה השנה בכ-26 מיליארדי ש"ח, שיעור גידול שנתי של כ-9.9%. גידול זה, לנוכח ההאטה בפעילות המשקית וירידת ההשקעות במשק, מגביר את החשש כי הבנקים נתנו אשראי לצורך מימון הון חוזר - דבר הפוגם באיכות האשראי ועלול לגרום להתממשותו של סיכון האשראי. מדדי איכות האשראי המוצגים בפרק זה מצביעים על כיוונים מנוגדים בהתפתחות איכותו של תיק האשראי. חלקם של מדדים אלו - כגון שיעור ההפרשה

1 הנתונים בפרק זה מבוססים על הדוחות הכספיים של חמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות, ולכן אינם זהים לנתונים המוצגים בפרק ב' - "הפעילות המאזנית של הבנקים המסחריים".

לחובות מסופקים ומשקל האשראי הבעייתי - מושפע בפיגור מהאשראי שניתן במהלך השנה. אולם מעבר למדדים אלו הביאו מספר התפתחויות כלכליות לירידת איכותו של תיק האשראי הבנקאי: ההאטה בפעילות המשק, גידול האשראי במטבע חוץ וגידול האשראי שניתן לצורך רכישת שליטה בחברות.

בבחינת רכיבי האשראי בולטת התרחבותה המהירה של יתרת האשראי הנקוב במטבע חוץ, שגדלה במהלך התקופה הנסקרת בשיעור של כ-15.8%, לעומת ירידה של כ-2.1% ביתרת האשראי הלא-צמוד - וזאת מפני שהריבית הריאלית על האשראי הלא-צמוד נותרה גבוהה יחסית לריבית הריאלית על האשראי במטבע חוץ. משקל האשראי במטבע חוץ בסך האשראי גדל מכ-16% בשנת 1994 לכ-31.4% בשנת 1996, והגיע לשיא של כ-33.1% בסוף השנה הנסקרת. עובדה זו העלתה את ההסתברות לקשיי פירעון מצד לוויים שהכנסתם אינה במטבע חוץ, אם סיכון שער החליפין של לוויים אלו יתממש.

יתרת האשראי לענף הבינוי והנדל"ן (הכוללת גם את הפעילות החוץ-מאזנית) גדלה בשיעור של כ-10.7%, בדומה ליתרה של סך האשראי לציבור, והסתכמה בכ-82.5 מיליארדי ש"ח. משקל האשראי לענף הבנייה בסך האשראי (הפעילות בישראל בלבד) נשאר יציב במהלך השנה והגיע לכ-25.6%², בין היתר, כתוצאה ממדיניות הפיקוח על הבנקים בנושא זה. למרות זאת ריכוזיות האשראי בענף הבנייה גבוהה מאוד, ובעטיה ביצעו חלק מהקבוצות הפרשה נוספת לחובות מסופקים. ריכוזיות גדולה כזאת מגדילה במידה ניכרת את החשיפה של הבנקים לסיכון האשראי, בפרט לנוכח ההאטה הגדולה בענף זה בשנה האחרונה.

ריכוזיות תיק האשראי לפי לוויים גדלה אף היא - בין היתר, בשל מתן אשראי לרכישת שליטה בחברות. תופעה שהייתה שכיחה בשלהי השנה הנסקרת, ונמשכה גם בשנת 1998, היא רכישת שליטה בחברות, הממומנת בעיקרה באשראי בנקאי, שהכושר להחזירו מבוסס על הנכסים או על תזרים המזומן של החברות הנרכשות³. תופעה זו, הנובעת בחלקה מתהליך ההפרטה במשק, טומנת בחובה גידול של סיכון האשראי לבנקים, משלושה טעמים עיקריים: (1) כשמרבית רכישת השליטה בחברות ממומנת ממקורות חיצוניים, ללא הון עצמי, עלולה להיווצר בעיית "סיכון מוסרי" (moral hazard) של הלוויים. פירוש של דבר שללוויים אשר רכשו שליטה בחברה עלולה להיות מוטיבציה לנתב את פעילות החברה לאפיקים מסוכנים, שכן הרווחים יהיו שלהם, ואילו ההפסדים יגולגלו לפתחו של הבנק המלווה. הסיכון המוסרי של הלוויים יכול לבוא לידי ביטוי גם בהחלשת מנגנוני הזהירות הנדרשים מהם בעת ביצוע עסקת הרכישה. (2) בעסקאות מעין אלו כושר ההחזר מבוסס על הנכסים או על תזרים המזומנים של החברות הנרכשות. (הביטחונות שהבנק מקבל כנגד האשראי הם מניות החברה הנרכשת). לפיכך, מחדל פירעון משמעו גם ירידה בערך הביטחונות שיישארו בידי הבנק. (3) יש חשש כי מתן אשראי בהיקף נרחב לרכישת שליטה בחברות ינפח את מחיר מניותיהן, ובכך יגדיל את סיכון האשראי, במקרה שזה יתממש.

בסיס ההון של חמש הקבוצות הבנקאיות, המשמש כרית לספיגת הפסדים הנובעים מהתממשות הסיכונים, גדל במהלך השנה הנסקרת בכ-14.3%. המקור לגידול זה הוא הרווחים הגבוהים, הן מפעולות רגילות והן מפעולות בלתי רגילות, שהשיגו הקבוצות במהלך השנה הנסקרת. במקביל לכך הגדילו הקבוצות את משקל הפעילות שבה גלום סיכון אשראי גבוה יותר - אשראי לציבור - על חשבון משקל הפעילות הפחות מסוכנת: אשראי לממשלה ומזומנים ופיקדונות בבנקים (דיאגרמה ה'-1). גם הפעילות החוץ-מאזנית של הקבוצות, הטומנת בחובה

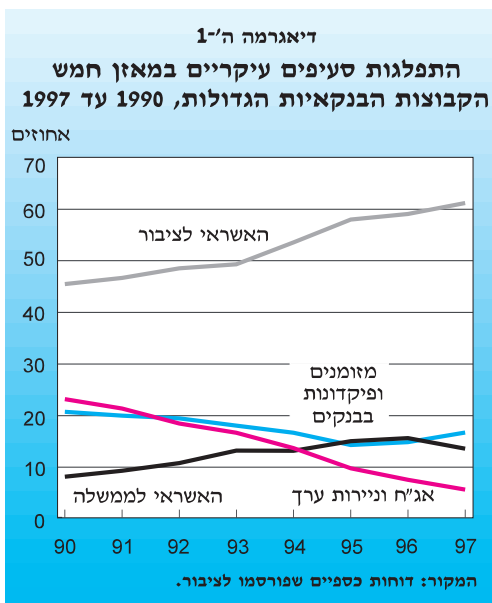
2 נתון זה חושב על פי הדוחות הכספיים שפורסמו לציבור, ואינו זהה לזה של הוראות מגבלת הריכוזיות.

3 לעתים אשראי מעין זה ניתן ללא זכות חזרה (without recourse).

סיכון אשראי, גדלה במידה ניכרת, ובפרט הפעילות במכשירים פיננסיים נגזרים. כתוצאה מהתפתחויות אלו גדל בתקופה הנסקרת יחס ההון לרכיבי הסיכון בחמש הקבוצות הבנקאיות בכ-0.3 נקודת אחוז, והגיע לכ-10%.

במהלך פעילותם השוטפת נחשפים הבנקים גם לסיכונים שאינם פיננסיים, כגון סיכון תפעולי, סיכון משפטי, מעילות והונאות - סיכונים שקשה לכמתם ולהעריכם. סיכון תפעולי נוצר כשהשקעות הכרוכות בפעילות השוטפת של הבנק (למשל השקעות בכוח אדם ובטכנולוגיה), אינן מניבות את החיסכון הצפוי בהוצאותיו, או כשאחת המערכות החיוניות לתפעולו היומיומי קורסת. ההתממשות של סיכון זה עלולה להסב לבנקים נזק פיננסי ואף נזק תדמיתי. התממשות הסיכון התפעולי יכולה לבוא לידי ביטוי, בין היתר, בניצול לא יעיל של גורמי ייצור - מעבר למיצוי יתרונות-לגודל ולמיגוון. שלוש התפתחויות מרכזיות השפיעו, במהלך השנים האחרונות,

על ההיערכות התפעולית של הבנקים: (א) היערכות מערכות המחשב על כל רובדיהן לשנת 2000; (ב) הארגון-מחדש של הבנקים מבחינת כוח האדם, על רקע מכירת הבנקים ויחסי העבודה בהם; (ג) הנהגת שירותי בנקאות בתקשורת, גם באמצעות האינטרנט. בפרק זה נבחן את הסיכונים שהבנקים חשופים להם, תוך התמקדות בחמש הקבוצות הבנקאיות, שכן דרישת ההון של המפקח על הבנקים נקבעת על בסיס מאוחד. יש קושי בכימות רמת הסיכונים הכוללת, שכן הבנקים חשופים למכלול רחב של סיכונים, המתפתחים לעתים בכיוונים מנוגדים, וגם מכשירי המדידה אינם אחידים ומקיפים. עם זאת, נצביע על התפתחותם של מדדים שונים, המשקפים הן את הסיכונים השונים והן את אופן ניהולם בשנים האחרונות.

2. סיכון האשראי

מתוך מיגוון הסיכונים הפיננסיים שהבנק נחשף להם במהלך פעילותו סיכון האשראי הוא הסיכון העיקרי, שכן חלק הארי מפעילותו הפיננסית של הבנק הוא גיוס פיקדונות ומתן אשראי. משקל האשראי לציבור בסך המאזן של חמש הקבוצות הגיע בסוף השנה הנסקרת לכ-61%, לעומת כ-59% אשתקד. גם בפעילותו החוץ-מאזנית נחשף הבנק לסיכון האשראי, הנובע מהתחייבות של הלקוחות כלפיו בגין ערבויות ועסקאות עתידיות למיניהן. משקל היתרות החוץ-מאזניות המשוקללות⁴ בסך הסעיפים המשוקללים הגיע בסוף השנה לכ-14%, לעומת כ-13% בסוף השנה הקודמת, דבר המעיד על סיכון אשראי לא מבוטל הגלום בפעילות זו.

4 על פי הוראה 311 (הוראות ניהול בנקאי תקין) בנושא "יחס הון מזערי", המבוססת על המלצות ועדת באזל בדבר שקלול הנכסים ושווה ערך האשראי של סעיפים חוץ-מאזניים לפי דרגות הסיכון.

סיכון האשראי נובע מהאפשרות שלוה או קבוצת לוויים לא יפרעו חלק מהתחייבויותיהם במועד (קרן ו/או ריבית), וכתוצאה מכך תיפגע הכנסתו של הבנק ואף הונו. החשיפה לסיכון האשראי מושפעת משלושה רכיבים עיקריים - היקף האשראי, איכותו ופיזורו, לפי בחינות מיון שונות. ככל שהיקף האשראי גדול יותר, וככל שאיכותו נמוכה יותר ופיזורו בין הלוויים או בין ענפי המשק קטן יותר (ריכוזו גדול יותר), גדלה החשיפה לסיכון זה. להלן ננתח את החשיפה לסיכון האשראי, הן במערכת הבנקאות והן ברמת הבנק הבודד, באמצעות ההתפתחויות בשלושת רכיבי הסיכון. עם זאת חשוב להדגיש כי איכות תיק האשראי של הבנק הבודד מנותחת על פי מקורות גלויים בלבד, שאינם משקפים את כל ההיבטים של איכות האשראי.

א. היקף תיק האשראי

יתרת האשראי לציבור ושווה ערך האשראי⁵ בסעיפים חוץ-מאזניים של חמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות עלתה בשנת 1997 בכ-11.9%, בהמשך למגמה רב-שנתית, והסתכמה בכ-363 מיליארדי ש"ח (לוח ה'-6). אולם השנה גידול היקפי האשראי המאזני ושווה ערך האשראי בסעיפים חוץ-מאזניים גבוה במידה רבה מזה שנרשם בהיקף הפעילות במשק ובא לידי ביטוי בעליית התוצר בכ-1.9% בלבד. לגידולו של האשראי ושל שווה ערך האשראי הבנקאי מעבר לגידול הפעילות הכלכלית במשק ולירידת מחירו כמה סיבות: (1) האשראי הבנקאי מממן גם פעילות בסחר חוץ, המשקפת בין היתר את פעילות הלוויים בחו"ל, אשר גדלה השנה והתבטאה בגידול של כ-6% ביצוא ושל כ-2.6% ביבוא. ואכן, האשראי ושווה ערך האשראי שניתן ללוויים לצורך פעילות בחו"ל גדל בכ-9.5 מיליארדי ש"ח, המהווים כרבע מגידולו של סך האשראי לציבור ושל שווה ערך האשראי בסעיפים חוץ-מאזניים. (2) השנה גדל הביקוש לאשראי, שנועד לממן רכישת חברות ממשלתיות, במסגרת תהליך ההפרטה, וכן חברות פרטיות. על פי אומדן היקף האשראי שניתן לצורך זה בשנה הנסקרת הוא כ-5 מיליארדי ש"ח. (3) עקב ההאטה בפעילות המשקית, שבאה לידי ביטוי בירידת ההכנסות של הפירמות, נוטות הפירמות להגדיל את הביקוש לאשראי לצורך מימון הון חוזר, ובפרט למימון מלאים. (4) השנה נמשך גידולו של האשראי הבנקאי - כתוצאה מירידת המעורבות הממשלתית בתיווך הפיננסי, במסגרת תהליך הליברליזציה בשוקי הכספים וההון. (5) במחצית הראשונה של השנה מחירו הריאלי הצפוי של האשראי במטבע חוץ (בחלק מהמטבעות) היה נמוך מהמחיר הריאלי של הפיקדונות השקליים הלא-צמודים. פער זה הביא לגידול הביקוש לאשראי במטבע חוץ לשם השקעה בשקלים לא-צמודים. בשנה הנסקרת גדלה יתרת האשראי הכספי שניתן לציבור בחמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות בכ-26 מיליארדי ש"ח, שיעור גידול של כ-9.9% (לוח ה'-1). התפתחות זו נרשמה בכל הקבוצות, אמנם בעוצמות שונות; כך, למשל, בקבוצת "דיסקונט" גדלה יתרת האשראי לציבור בכ-6%, לעומת גידול של כ-15% בסעיף זה בקבוצות "המזרחי" ו"הבינלאומי". הבדלים אלו נובעים, בין היתר, מן האשראי שניתן לרכישת גרעין השליטה בבנק "הפועלים" וכן ממדיניות אשראי שונה של הנהלות הבנקים.

גם השנה, בדומה לאשתקד, ירד הביקוש לאשראי השקלי הלא-צמוד, משום שמחירו הריאלי גבוה יחסית לאשראי הצמוד למדד ולאשראי במטבע חוץ (הן בדולרים של ארה"ב והן במטבעות אחרים). שיעור הריבית הריאלית הממוצעת על האשראי השקלי הלא-צמוד הגיע השנה לכ-

5 שווה ערך האשראי במכשירים פיננסיים חוץ-מאזניים, כפי שחושב לצורך מגבלות החבות של לווה ומוצג כסיכון אשראי חוץ-מאזני ברוח הכספי לציבור.

לוח ה'-1

התפלגות האשראי לציבור לפי מגזרי הצמדה, חמש הקבוצות הכנקאיות הגדולות, 1996 ו-1997

ההתפלגות				היתרות לסוף שנה				הבנק				
סה"כ במטבעות של ארה"ב אחרים במט"ח	כדורים בודדים של ארה"ב אחרים במט"ח	לא צמוד	צמוד למד	סה"כ במט"ח	כדורים בודדים של ארה"ב אחרים במט"ח	לא צמוד	צמוד למד					
(אחוזים)				(מיליוני ש"ח)								
36.0	8.5	27.5	28.9	35.2	79,037	28,424	6,712	21,712	22,811	27,803	1996	לאומי
37.0	8.0	29.1	26.4	36.5	88,333	32,720	7,051	25,670	23,347	32,266	1997	
					11.8	15.1	5.0	18.2	2.4	16.1		שיעור השיעור (אחוזים)
32.8	4.9	27.9	37.9	29.3	44,063	14,461	2,149	12,313	16,688	12,913	1996	דיסקונט
34.8	5.4	29.3	33.9	31.4	46,577	16,191	2,525	13,666	15,784	14,603	1997	
					5.7	12.0	17.5	11.0	-5.4	13.1		שיעור השיעור (אחוזים)
32.8	5.5	27.3	22.9	44.3	88,025	28,897	4,880	24,017	20,140	38,987	1996	הפועלים
35.7	6.5	29.2	20.1	44.2	94,411	33,747	6,133	27,613	18,954	41,710	1997	
					7.3	16.8	25.7	15.0	-5.9	7.0		שיעור השיעור (אחוזים)
14.5	3.7	10.8	22.5	63.0	29,116	4,221	1,063	3,158	6,548	18,348	1996	המזרחי
14.7	4.2	10.6	19.6	65.7	33,504	4,939	1,394	3,545	6,568	21,998	1997	
					15.1	17.0	31.1	12.2	0.3	19.9		שיעור השיעור (אחוזים)
28.9	8.0	20.9	30.3	40.8	22,080	6,382	1,766	4,616	6,691	9,007	1996	הבינלאומי
30.7	8.8	21.9	26.4	43.0	25,438	7,808	2,238	5,571	9,704	10,926	1997	
					15.2	22.4	26.7	20.7	0.2	21.3		שיעור השיעור (אחוזים)
31.4	6.3	25.1	27.8	40.8	262,321	82,385	16,570	65,815	72,878	107,058	1996	חמש
33.1	6.7	26.4	24.8	42.1	288,264	95,405	19,340	76,065	71,357	121,502	1997	הקבוצות
					9.9	15.8	16.7	15.6	-2.1	13.5		שיעור השיעור (אחוזים)

ה מ ק ר : דוחות כספיים לציבור.

8.8%, לעומת כ-4.8% וכ-4.5% על האשראי הצמוד למדד והאשראי הצמוד למטבע חוץ והנקוב במטבע חוץ, בהתאמה. (דיון נרחב בהתפתחות שיעורי הריבית ראה בפרק ב').

יתרת האשראי במטבע חוץ של חמש הקבוצות גדלה במהלך השנה הנסקרת בכ-15.8%, ומשקלו בסך האשראי הגיע לכ-33.1%. ההתפתחות בביקוש לאשראי במטבע חוץ לא הייתה אחידה על פני השנה; במחציתה הראשונה נרשם רוב הגידול, ואילו בשנייה התמתנו הביקושים לאשראי זה, עקב עלייה בסיכון שער החליפין הגלום בו. לעליית הסיכון הכרוך בנטילת אשראי במטבע חוץ, במחצית השנייה של השנה, שתי סיבות עיקריות: האחת היא הרחבת רצועת האלכסון באמצע השנה, מ-14% ל-30%, שהביאה לפיחות של כ-5% בשער החליפין של השקל כנגד סל המטבעות במהלך תקופה קצרה מאוד (כשבוע) - עובדה שהצביעה על גידול התנודתיות של שער החליפין; הסיבה השנייה היא המשבר במדינות דרום מזרח אסיה, שהמחיש כי סיכויי שערי חליפין עלולים להתממש ולהביא למשברים ולנזקים גדולים גם במשקים חזקים לכאורה. העובדה שחלק מהאשראי במטבע חוץ ניתן ללווים שהכנסתם אינה במטבע חוץ, כגון קבלנים וחברות בנייה, מגבירה את החשיפה של הבנקים לסיכון האשראי, הנגזרת בין היתר, מסיכון שער החליפין שלווים אלו נוטלים על עצמם.

במהלך השנה הנסקרת גדלה הפעילות החוץ-מאזנית של הבנקים. פעילות זו, הטומנת בחובה סיכון אשראי עקב ההתחייבויות של הלקוחות כלפי הבנק, נחלקת לשניים: (1) עסקאות שבהן היתרה הנקובה מייצגת סיכון אשראי - ביניהן ערבויות, אשראי תעודות, ערבויות להבטחת אשראי, ערבויות לרוכשי דירות על פי חוק ערבות המכר וערבויות אחרות; (2) עסקאות שבהן חלק מהיתרה הנקובה מייצג סיכון אשראי - ביניהן חוזי מועדיות (forward transactions), עתידיות (futures), עסקאות החלף (swaps) ואופציות (options) על שערי חליפין, על שיעורי ריבית, על מדדים, על סחורות ועוד.

יתרת הערבויות וההתחייבויות האחרות של חמש הקבוצות הסתכמה בסוף השנה בכ-99.3 מיליארדי ש"ח, לאחר גידול בשיעור של כ-5.2%, לעומת גידול של כ-21.8% בשנת 1996 (לוח ה'-2). התמתנות הביקוש לערבויות השנה, שהתבטאה בשני סעיפים עיקריים - ערבויות לרוכשי דירות והתחייבויות בלתי חוזרות למתן אשראי שאושר ולא ניתן - עולה בקנה אחד עם ההאטה בפעילות המשקית בכלל ובענף הבנייה בפרט. כך, למשל, יתרת הערבויות לרוכשי דירות, המשקפת את הפעילות בענף הבנייה למגורים, גדלה השנה בכ-2.8% בלבד, לעומת גידול של כ-28.8% אשתקד - בדומה להאטה שנרשמה בענף זה.

הבנקים עושים עסקאות עתידיות עבור לקוחותיהם ועבור עצמם, במסגרת ניהול סיכונים שוק והשקעות. היקף העסקאות העתידיות של חמש הקבוצות הבנקאיות, במונחי ערך נקוב, גדל השנה במידה ניכרת, בהמשך למגמה הרב-שנתית. היקפן של עסקאות אלו הסתכם בכ-207.9 מיליארדי ש"ח, מהם כ-47% עסקאות על שערי מטבע וכ-47% על שיעורי ריבית (לוח ה'-3). עסקאות אלו משמשות הן את הבנקים והן את לקוחותיהם, בין היתר, לצורך גידור (hedge) סיכונים השוק (סיכונים בסיסי הצמדה וסיכונים ריבית), וזה ההסבר לגידול הניכר של היקפן. רוב העסקאות העתידיות של המערכת הבנקאית הן עסקאות החלף על שיעורי ריביות בחו"ל ועל שערי מטבעות חוץ, אולם הבנקים משמשים גם "עושי שוק" במכשירים פיננסיים נגזרים מקומיים - כגון אופציות וחוזים עתידיים כנגד מדד המחירים לצרכן, אופציות, חוזים עתידיים שקל/מטבע חוץ, וכן בעסקאות המותאמות ספציפית לצורכי הלקוחות (tailor made).

לוח ה'-2

התפלגות הערבויות וההתייבויות האחרות של חמש הקבוצות הבנקאיות, 1995 עד 1997

ההתפלגות		שיעור השינוי (לעומת התקופה הקודמת)		היתרות לסוף שנה			
1997	1996	1997	1996	1997	1996	1995	
(אחוזים)		(אחוזים)		(מיליוני ש"ח ¹)			
4.7	5.1	-3.2	-26.6	4,667	4,820	6,568	אשראי תעודות
7.9	8.1	3.1	23.4	7,861	7,623	6,178	ערבויות להבטחת אשראי
25.8	26.4	2.8	28.8	25,635	24,938	19,364	ערבויות לרוכשי דירות
17.0	16.0	11.7	7.4	16,879	15,111	14,067	ערבויות וההתייבויות אחרות
							ההתייבויות בלתי חוזרות למתן
27.6	28.2	3.0	64.5	27,416	26,608	16,175	אשראי שאושר ולא ניתן
11.7	11.1	10.2	-6.1	11,565	10,495	11,181	ההתייבויות להוצאות ערבויות
							ההתייבויות בגין עסקאות פתוחות
5.3	5.1	9.5	21.1	5,246	4,792	3,958	בכרטיסי אשראי
100.0	100.0	5.2	21.8	99,268	94,388	77,492	סך הכול

(1) במחירי דצמבר 1997.

ה מ ק ו ר : דוחות כספיים לציבור.

לוח ה'-3

התפלגות היתרות (הערך הנקוב) במכשירים הפיננסיים הנגזרים,

חמשת הבנקים הגדולים, דצמבר 1997

סך הכול	חוזים אחרים ²	חוזי מטבע	חוזי ריבית	
(מיליוני ש"ח ¹)				
93,415	2,679	24,913	65,823	לאומי
21,253	1,988	15,659	3,606	דיסקונט ³
61,016	3,428	34,892	22,697	הפועלים
11,481	2,325	8,999	157	המזרחי
20,687	2,262	13,480	4,945	הבינלאומי
207,853	12,682	97,942	97,229	סך הכול
(אחוזים)				
14.8	94.4	6.0	13.1	מזה : נסחרים בבורסות
61.2	5.0	51.9	77.9	מעבר לדלפק
24.0	0.7	42.0	8.9	אחר

(1) בממונה קרן עיונית, במחירי דצמבר 1997.

(2) חוזים בגין מניות, מדדי מניות, מק"ם עתידי וסחורות.

(3) יתרות על בסיס מאוחד.

ה מ ק ו ר : דוחות כספיים לציבור.

ב. איכות תיק האשראי

הגידול הרב של היקף האשראי הבנקאי השנה, לנוכח ההאטה בפעילות המשקית, מצביע על עלייה בחשיפת הבנקים לסיכון האשראי; זאת באשראי הניתן לצורך מימון הון חוזר ובפרט מלאים, או לצרכים ספקולטיביים, שכן אשראים מעין אלו טומנים בחובם סיכון גבוה יותר. כך, לדוגמה, האשראי ושווה ערך האשראי שניתן לענף הבנייה והנדל"ן גדל השנה בכ-8 מיליארדי ש"ח - שיעור גידול של כ-10.7%, למרות הירידה הניכרת בפעילות הענף.

איכות תיק האשראי נבחנת בפרק זה באמצעות ארבעה מדדים, שהתפתחותם לאורך זמן בחמש הקבוצות הבנקאיות מוצגת להלן - משקל רכיבי הסיכון של הבנקים בסך פעילותם, משקל החובות הבעייתיים בסך האשראי, היחס שבין ההוצאה השנתית בגין ההפרשה לחובות מסופקים לבין יתרת האשראי והיחס שבין האשראי לבין התוצר. מדדים נוספים לאיכות תיק האשראי, שאינם מבוססים על הדוחות הכספיים לציבור, אינם מוצגים בפרק זה.

בשנת 1997 נמשכה מגמת העלייה בסך רכיבי הסיכון של חמש הקבוצות הבנקאיות, המחושבים לצורך הדרישה ליחס הון מזערי⁷; סך זה גדל בשיעור של כ-10.8%, והסתכם בכ-305 מיליארדי ש"ח. עוצמת הגידול בסעיפים המאזניים המשוקללים - כ-9.7%, בדומה ליתרת האשראי לציבור - הייתה שונה מאשר בסעיפים החוץ-מאזניים המשוקללים, שגדלו בכ-18.1%. רוב הגידול בסעיפים החוץ-מאזניים המשוקללים נרשם במכשירים הפיננסיים הנגזרים, שרק חלק מיתרתם הנקובה מייצג סיכון אשראי.

אחד המדדים לאיכות תיק הנכסים של הבנקים הוא היחס שבין סך רכיבי הסיכון לבין סך הסעיפים (המאזניים והחוץ-מאזניים) לפני השקלול. יחס זה, בחמש הקבוצות, גדל במהלך השנה הנסקרת בכ-1.5 נקודות אחוז, והגיע בסופה לכ-57.8% (לוח ה'-4). בקבוצת "המזרחי" ו"הבינלאומי" ירד יחס זה, ואילו בשלוש הקבוצות הגדולות הוא עלה; עלייה בולטת נרשמה בקבוצת "לאומי" - מכ-53.8% בסוף שנת 1996 לכ-57.6% בסוף שנת 1997 - בין היתר, כתוצאה מההתרחבות הניכרת בפעילות החוץ-מאזנית של הקבוצה. יחס זה מאופיין בשונות גדולה בין הקבוצות הבנקאיות: היחס הנמוך ביותר, כ-52.8%, נרשם בקבוצת "הבינלאומי", והגבוה ביותר, כ-61.3% - בקבוצת "המזרחי" (לוח ה'-4).

האשראי הבעייתי מוגדר, על פי הוראות המפקח על הבנקים⁸, לפי הקטגוריות האלה: חובות מסופקים (במלואם או בחלקם), חובות שאינם נושאים הכנסה, חובות בארגון-מחדש (שאורגנו או שיאורגנו-מחדש), חובות בפיגור זמני וחובות בהשגחה מיוחדת. מגמת הירידה בסך האשראי הבעייתי של חמש הקבוצות הבנקאיות (למעט חובות בהשגחה מיוחדת ואשראי שסולק על ידי העברת בעלות על נכסים) נמשכה גם השנה, עקב המשך הפעלתם של הסדרי האשראי עם

6 מהם כ-7 מיליארדי ש"ח גידול באשראי המאזני.

7 על פי הוראה 311 (הוראות ניהול בנקאי תקין) ובהתאם להמלצות ועדת באזל, מחושבים רכיבי הסיכון על ידי שקלול של יתרות כל הנכסים וכן שווה ערך האשראי של סעיפים חוץ-מאזניים לפי 4 מקדמי סיכון: 100%, 50%, 20%, 0%. כך, למשל, האשראי שניתן לציבור משוקלל ב-100%, המשכנתאות והאשראי לרשויות מקומיות משוקללים ב-50%, הפיקדונות בבנקים משוקללים ב-20%, והמזומנים בקופה וההלוואות לממשלה - ב-0%.

שווה ערך האשראי של סעיפים חוץ-מאזניים הוא יתרת הסעיף המוכפלת במקדם המרה, המשקף את ההסתברות להיווצרות חבות של הלקוח כלפי הבנק בגין אותו סעיף חוץ-מאזני. מקדמי ההמרה שנקבעו בישראל נעים בין 10% עבור עסקאות עתידיות לבין 100% עבור ערבויות להבטחת אשראי.

8 הוראות ניהול בנקאי תקין, הוראה 314.

לוח ה'-4
מודים לאיכות תיק האשראי לציבור של חמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות, 1996 ו-1997

חמש הקבוצות	הבינלאומי	המזרחי	הפועלים	דיסקונט	לאומי	יחס סך רכיבי הסיכון לסך הרכיבים ¹ (אחוזים)
56.3	54.6	61.4	58.9	53.7	53.8	1996
57.8	52.8	61.3	59.2	55.8	57.6	1997
משקל האשראי שבהשגחה מיוחדת בסך האשראי שבאחריות הקבוצה						
6.0	2.5	2.7	7.8	3.8	7.5	1996
5.5	2.8	2.5	6.6	4.4	6.9	1997
שיעור ההוצאה השנתית בגין ההפרשה לחובות מטופקים מסך האשראי						
0.92	0.28	0.40	1.27	1.09	0.82	1996
0.75	0.34	0.41	0.76	1.06	0.82	1997
מודד התפלגות האשראי לפי ענפי המשק המשוקל לבהפרשה לחובות מטופקים ²						
0.60	0.58	0.54	0.64	0.58	0.58	1996
0.58	0.54	0.54	0.61	0.57	0.57	1997

(1) סך רכיבי הסיכון חושבו לפי הוראות המפקח על הבנקים לגבי יחס ההון המוערי: סך הסעיפים כולל רכיבים חריג-מאוננים.
(2) מודד זה הוא $\sum X_i W_i$ כאשר W_i הוא משקל האשראי בענף i בסך האשראי כבנק, ו- X_i הוא אחוז ההוצאה השנתית בגין ההפרשה לחומ"ס בענף ה- i בסך האשראי באותו הענף, בחמש הקבוצות.
ה מ ק ו ר : דוחות כספיים לציבור.

לוח ה'-5
התפלגות האשראי הכעייתי לרכיביו' בהמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות, 1996² ו-1997

חמש הקבוצות		הבינלאומי		המזרחי		הפועלים		דיסקונט		לאומי	
1997	1996	1997	1996	1997	1996	1997	1996	1997	1996	1997	1996
(מיליוני ש"ח במחירי דצמבר 1997)											
11,978	13,559	146	279	720	576	6,543	7,844	1,382	1,260	3,187	3,600
101	197	0	0	48	61	5	8	4	4	43	125
5,752	7,029	0	0	207	230	4,573	5,458	76	109	896	1,232
6,226	6,530	146	279	513	346	1,970	2,386	1,307	1,151	2,290	2,368

משקל האשראי הכעייתי כסך האשראי שבאחריות הקבוצה (אחוזים)

4.1	5.1	0.6	1.3	2.1	2.0	7.3	9.3	3.1	3.1	3.6	4.5
0.0	0.1	0.0	0.0	0.1	0.2	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.2
2.0	2.7	0.0	0.0	0.6	0.8	5.1	6.4	0.2	0.3	1.0	1.5
2.1	2.5	0.6	1.3	1.5	1.2	2.2	2.8	2.9	2.8	2.6	3.0

היחס שבין האשראי הכעייתי לבין ההון העצמי של הקבוצה (אחוזים)

42.6	52.2	6.2	12.5	32.3	26.4	73.9	94.7	30.9	29.4	35.7	43.8
0.4	0.8	0.0	0.0	2.1	2.8	0.1	0.1	0.1	0.1	0.5	1.5
20.4	27.1	0.0	0.0	9.3	10.5	51.7	65.9	1.7	2.5	10.0	15.0
22.1	25.2	6.2	12.5	23.0	15.9	22.3	28.8	29.2	26.8	25.6	28.8

(1) כולל חובות שאינם נושאים הכנסה, חובות בארגון-מחדש וחובות בפיקוד זמני (לא כולל חובות בהשגחה מיוחדת וביטחונות שהועברו לבעלות הבנק).
(2) מדין מחדש.
ה' פ' ק' ו' ר': דוחות כספיים לעיבור.

הקיבוצים והמושבים (שבמסגרתם אף נמחקן חלק מחובותיהם). האשראי הבעייתי הצטמצם במהלך השנה בכ-11.7%, והסתכם בכ-12 מיליארדי ש"ח, וזאת בהמשך לירידה בשיעורים של כ-9% ושל כ-5% בשנים 1996 ו-1995, בהתאמה (לוח ה'-5).

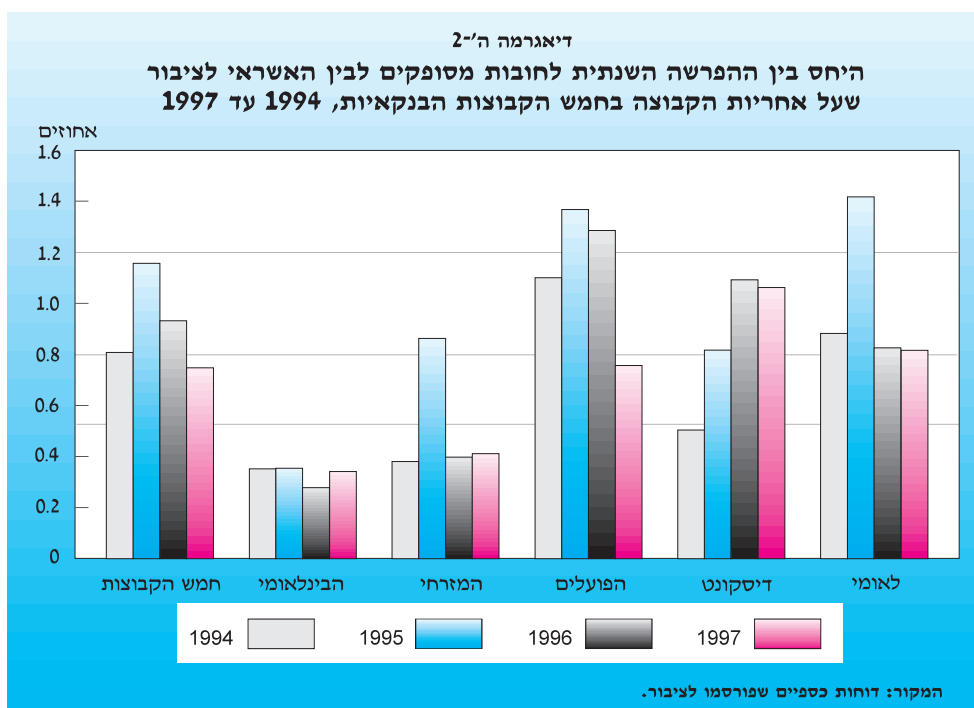
האשראי ללווים בעייתיים שאינם נכללים במגזר החקלאי (אשר איתם נעשו הסדרים מיוחדים למחיקה ופריסה של חובות) ירד במהלך שנת 1997 בכ-4.7%, והסתכם בכ-6.2 מיליארדי ש"ח. התפתחות זו לא הייתה אחידה בקבוצות השונות: בקבוצות "הבינלאומי" ו"הפועלים" ירדה יתרת אשראי זה בשיעורים של כ-46% וכ-21%, בהתאמה, ואילו בקבוצות "דיסקונט" ו"המזרחי" היא עלתה בכ-13.6% ובכ-48.3%, בהתאמה. גידולה של יתרת האשראי הבעייתי בקבוצת "דיסקונט" הוא, בין היתר, תוצאה של אשראי שניתן ללווים בעייתיים בענף הבנייה והנדל"ן.

סך האשראי בהשגחה מיוחדת של חמש הקבוצות, המשקף, בין השאר, גם את ההיערכות הסובייקטיביות של הנהלות הקבוצות לגבי איכות האשראי, נשאר השנה ללא שינוי, והסתכם בכ-16 מיליארדי ש"ח. התפתחות בולטת שנרשמה השנה באשראי זה היא עלייה של כ-21% בקבוצת "דיסקונט", המתיישבת עם השינויים שנרשמו בסך האשראי הבעייתי.

התפתחויות שתוארו לעיל בהיקף האשראי הבעייתי, לצד גידולו של תיק האשראי, באו לידי ביטוי גם במשקל האשראי הבעייתי בסך האשראי, המשמש מדד לאיכות התיק. השנה נמשכה מגמת השיפור, לפי מדד זה, שכן משקל האשראי הבעייתי בחמש הקבוצות ירד בנקודת אחוז והגיע לכ-4.1% (לוח ה'-5). גם משקל האשראי הבעייתי ללווים שאינם במגזר החקלאי בסך האשראי ירד - מכ-2.5% בסוף 1996 לכ-2.2% בסוף 1997. ברומה להתפתחות יתרת האשראי הבעייתי, גדל משקל זה בקבוצות "דיסקונט" ו"המזרחי" - עובדה המצביעה על ירידה באיכות תיק האשראי שלהן.

ההוצאה השנתית בגין ההפרשה לחובות מסופקים של חמש הקבוצות ירדה במהלך השנה הנסקרת בשיעור של כ-11%, והסתכמה בכ-2.2 מיליארדי ש"ח, לאחר ירידה בשיעור של כ-1% אשתקד. ירידה זו נרשמה בשני רכיביה של ההפרשה: ההפרשה הספציפית, המבוצעת בהתאם להערכות הבנק לגבי כושר הפירעון של לווה מסוים וטיב ביטחונותיו, הצטמצמה בשיעור של כ-6.2%, המהווים כ-129 מיליוני ש"ח; ההפרשה הנוספת, המבוססת על מאפייני הסיכון של תיק האשראי כולו, הצטמצמה בשיעור של כ-38.6%, המהווים כ-144 מיליוני ש"ח. (לפירוט בדבר התפתחות ההפרשה לחובות מסופקים ראה פרק ג' - התוצאות העסקיות).

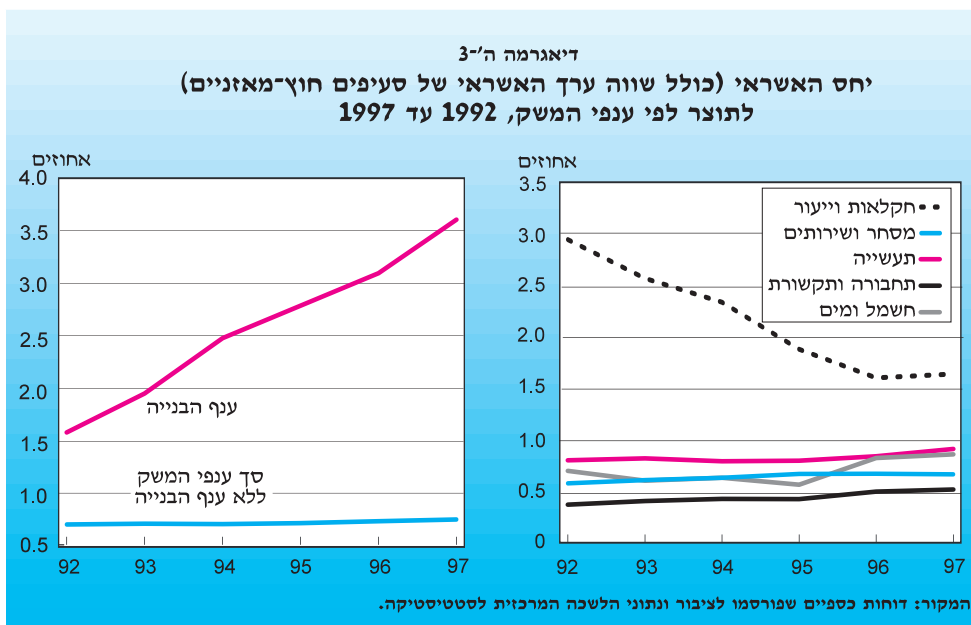
היחס שבין ההוצאה בגין ההפרשה לחובות מסופקים לבין יתרת האשראי לציבור משמש אומדן לשיעור מחדל הפירעון בתיק האשראי, אולם לעתים הנהלות הבנקים עושות שימוש בסעיף ההפרשה לחובות מסופקים כדי להחליק רווחים על פני השנים; כך ביצעה קבוצת "לאומי" הפרשה נוספת מוצאת בסך של 150 מיליוני ש"ח, בין היתר, מפני הרווחים הלא-רגילים הגבוהים שרשמה בשנת 1997. יחס זה בחמש הקבוצות הבנקאיות ירד במידה ניכרת - מכ-0.92% בסוף שנת 1996 לכ-0.75% בסוף השנה הנסקרת (לוח ה'-4) - וזאת בהשוואה ליחס ממוצע של כאחוז אחד במדינות מערביות לשנים 1993 עד 1995. היחס שבין ההוצאה בגין ההפרשה לחובות מסופקים לבין יתרת האשראי לציבור ירד השנה כתוצאה מצמצום ההוצאה השנתית בגין ההפרשה הספציפית ללווים במגזר החקלאי בקבוצת "הפועלים" בכ-218 מיליוני ש"ח, שהביא לירידת יחס זה בקבוצה מכ-1.27% לכ-0.76%. בקבוצות "המזרחי" ו"הבינלאומי" עלה יחס זה (כתוצאה מגידול ההוצאות בגין ההפרשה לחובות מסופקים), אולם בקבוצות אלו הוא עדיין נמוך מאשר באחרות (0.41% ו-0.34%, בהתאמה; דיאגרמה ה'-2).

בבחינת היחס שבין ההוצאה בגין ההפרשה הספציפית לחובות מסופקים לבין יתרת האשראי לפי ענפי המשק בולטת העלייה של יחס זה בענף הבנייה והנדל"ן - מכ-0.42% בשנת 1996 לכ-0.52% השנה - וכן העלייה בענף בתי מלון, שירותי אוכל והארכה - מכ-1.04% בשנת 1996 לכ-1.47% השנה (לוח ה'6). נראה שגידולו של יחס זה משקף את ההרעה באיכות האשראי שניתן ללווים בענפים אלו, בגלל ההאטה בהם.

היחס שבין האשראי לתוצר⁹ גדל בכ-5 נקודות אחוז, בהמשך למגמה הרב-שנתית, והסתכם בכ-1.04 (104%) - דבר המצביע על ירידה מתמשכת בכוח הפירעון של הסקטור העסקי, ומשקף את ההאטה בפעילות המשקית. בבחינת יחס זה לפי ענפי המשק בולט ענף הבנייה והנדל"ן, הן ברמתו הגבוהה של היחס, כ-3.6, והן בגידולו השנתי - כ-40 נקודות אחוז בכל שנה, בחמש השנים האחרונות (דיאגרמה ה'3). הירידה, בשיעור של -4.9% בתוצר ענף הבנייה, לצד הגידול, כ-10.7%, ביתרת האשראי שניתן לענף, מגבירה את החשש לגבי ההשלכות של יכולת פירעון האשראי של הלווים בענף על מצבם הפיננסי של הבנקים. היחס שבין האשראי לתוצר בשאר ענפי המשק נע בין כ-0.5 בענף תחבורה, אחסנה ותקשורת לבין כ-1.64 בענף החקלאות. השנה הוא עלה בענף החקלאות, לראשונה מזה חמש שנים, בעיקר כתוצאה מיציבות בהיקף האשראי הניתן לענף זה ומירידה בתוצרתו (דיאגרמה ה'3).

9 האשראי ושווה ערך האשראי של סעיפים חוץ-מאזניים שניתן לסקטור העסקי חלקי התוצר של הסקטור העסקי.

ג. ריכוזיות תיק האשראי

(1) ריכוזיות האשראי לפי ענפי המשק¹⁰

החשיפה לסיכון האשראי מושפעת גם מריכוזיות תיק האשראי לפי ענפי המשק¹¹: ככל שתיק האשראי יהיה מפוזר יותר על פני ענפי המשק, סיכון האשראי בגין ריכוזיות יהיה קטן יותר, גם כשאיכות האשראי קבועה, ולהפך.

יתרת האשראי המאזני ושווה ערך האשראי בסעיפים חוץ-מאזניים, שנתנו חמש הקבוצות ללווים מענף הבנייה והנדל"ן, גדלה בשיעור של כ-10.7%, והסתכמה בכ-82.5 מיליארדים (לוח ה'6). היקף האשראי הבנקאי לענף הבנייה גדל במידה ניכרת (בשיעורים גבוהים יותר מאשר סך האשראי) זה מספר שנים, והשנה הוא המשיך לגדול, למרות ההאטה בפעילות הענף. האטה זו באה לידי ביטוי, בין היתר, בירידת תוצר הענף בשיעור של כ-4.9%, בירידה של כ-10% במספר התחלות הבנייה של דירות למגורים ובירידת מספר העסקאות בדירות בשיעור של כ-19.6%. רוב גידולו של האשראי שניתן לענף הבנייה השנה, כ-7 מתוך כ-8 מיליארדי ש"ח, נרשם באשראי המאזני, לאחר שבשנים הקודמות נרשם רוב הגידול בשווה ערך האשראי בסעיפים חוץ-מאזניים - בעיקר בגין סעיף הערבויות לרוכשי דירות. גידול האשראי המאזני למרות ההאטה בענף מוסבר, בין השאר, במימון של מלאים - דבר שמגביר את חשיפת הבנקים לסיכון האשראי. יתר על כן, הלווים בענף הבנייה הגדילו את ביקושם לאשראי במטבע חוץ, מפני מחירו הצפוי הנמוך יחסית, ובכך הגדילו את חשיפת הבנקים לסיכון האשראי, שכן הלווים בענף זה נחשפים גם לסיכון שער החליפין.

10 עקב השינוי בהוראות המפקח על הבנקים לגבי הגדרת ענפי המשק, ובפרט הגדרת ענף הבנייה והנדל"ן (הכוללת עתה גם את הנדל"ן המניב), מספרי ההשוואה לשנת 1996 המוצגים בחלק זה הם אומדנים.

11 הריכוזיות לפי ענפי המשק נבדקת בהנחה כי אין מיתאם מלא בין היקפי הפעילות ולתוצאות העסקיות של הלווים בענפי המשק השונים.

לוח ה'-6

התפלגות האשראי לפי ענפי המושק המש הקבוצות הבנקאיות הנדולות, 1996 ו-1997

שיעור ההוצאה בגין ההפרשה לחובות מוטפקים בסך האשראי	ההוצאה השנתית ההפרשה הסצפית לחובות מוטפקים		התפלגות יתרת האשראי		שיעור השינוי לעומת התקופה הקודמת		יתרת האשראי לציבור ²		ענפי המושק
	1996	1997	1996	1997			1996	1997	
(אחוזים)	(מיליוני ש"ח)		(אחוזים)		(אחוזים)		(מיליוני ש"ח) ³		
1.92	4.50	182	431	2.6	3.0	-1.1	9,477	9,581	תקלאות
0.61	0.64	293	282	13.3	13.5	10.5	48,266	43,689	תעשייה
0.52	0.42	425	313	22.7	23.0	10.7	82,491	74,490	בינוי ונדל"ן ⁴
0.09	0.06	3	2	1.1	1.1	11.7	4,006	3,588	חשמל ומים ⁵
1.01	1.02	262	266	7.1	8.1	-0.8	25,961	26,177	מסחר
1.47	1.04	101	63	1.9	1.9	13.7	6,923	6,087	בתי מלון, שירותי אוכל והארחות
0.52	0.99	39	72	2.1	2.2	2.5	7,463	7,279	תחבורה ואחסנה
0.16	0.20	9	9	1.6	1.4	26.8	5,733	4,522	תקשורת ושירותי מחשב
0.21	0.23	30	32	3.9	4.3	0.9	13,999	13,873	שירותים פיננסיים
0.74	0.83	89	99	3.3	3.7	1.0	12,007	11,890	שירותים עסקיים אחרים
0.19	0.09	27	12	4.0	4.1	9.9	14,523	13,210	שירותים ציבוריים וקהלתיים
0.48	0.52	443	410	25.3	24.3	16.3	91,717	78,888	אנשים פרטיים
0.10	0.27	40	83	11.2	9.6	30.3	40,633	31,173	בגין פעילות לזרים בחו"ל
0.54	0.64	1,944	2,074	100	100	11.9	363,200	324,445	סך הכול

- (1) נחנו 1996 הם אומדנים, עקב המיון-מחדש של הדירות על התפלגות האשראי לפי ענפי המושק.
- (2) כוללת את יתרת האשראי לציבור על אחריות התאגיד הבנקאי ואת שווה ערך האשראי בסעיפים החוץ-מאויים, אשר חושב על פי הנחיות המפקח על הבנקים לצורך חישוב מנגלות החובות של לזרה.
- (3) במחזורי דצמבר 1997.
- (4) נחנו הענף אינם מחושבים בהתאם למגבלת הריכוזיות הענפית.
- (5) נחנו האשראי לענף זה מוטרים כלפי מטה, משום שאינם כוללים את האשראי שניתן לענף זה על ידי "הבנק לפיתוח התעשייה".

גידולה של חשיפת הבנקים לסיכון האשראי בגין ענף הבנייה והנדל"ן, עקב ההתפתחויות שתוארו לעיל, מחמיר לנוכח הריכוזיות הגבוהה של תיק האשראי הבנקאי בענף זה. משקל האשראי שנתנו חמש הקבוצות לענף הבנייה בסך תיק האשראי שלהן למעט האשראי שניתן בחו"ל, גדל מעט - מכ-25.4% בשנת 1996 לכ-25.6% השנה. (ראה הערה 2). משקל זה בכל אחת מחמש הקבוצות למעט קבוצת "הבינלאומי" גבוה מ-20%. בהקשר זה נציין כי בנקים החורגים ממגבלת הריכוזיות הענפית, כך שמשקל האשראי שהם נותנים לענף מסוים בסך האשראי גבוה מ-20%, מחויבים בהפרשה נוספת לחובות מסופקים בגין החריגה. (לפירוט כללי ההפרשה הנדרשת בגין חריגה ממגבלת הריכוזיות ראה סקירת המפקח לשנת 1996).

גידול משקלו של האשראי לענף הבנייה השנה לא הקיף את כל הקבוצות הבנקאיות; בקבוצות "המזרחי" ו"הבינלאומי" ירד משקל האשראי שניתן לענף הבנייה, לעומת עלייה בשלוש הקבוצות האחרות (הגדולות יותר). גידול ניכר של משקל זה נרשם בקבוצת "דיסקונט", והוא הגיע לכ-32.9%. (ראה הערה 2). משקל כה גבוה מגדיל את חשיפת הקבוצה לסיכון האשראי הניתן ללווים בענף, ואכן, בשלהי השנה הנסקרת הוגדלו ההפרשות (הספציפית והנוספת) לחובות מסופקים בגין האשראי שניתן לענף הבנייה.

מדד הרפינדל-הירשמן¹² (מדד H) משמש לאמידת הריכוזיות של תיק האשראי בענפי המשק השונים. מדד זה, בחמש הקבוצות הבנקאיות, גדל מעט - מכ-0.153, בסוף 1996 לכ-0.157 בסוף 1997 (לוח ה-7). לעומת זאת מדד הרפינדל ללא משקי הבית (אנשים פרטיים), שבהם התלות

לוח ה-7

מדדים לריכוזיות תיק האשראי לציבור, חמש הקבוצות הבנקאיות, 1996 ו-1997

חמש הקבוצות	הבינלאומי	המזרחי	הפועלים	דיסקונט	לאומי	
						ריכוזיות לפי ענפי המשק
						מדד הרפינדל (H) ¹ לריכוזיות האשראי לפי ענפי משק
0.153	0.145	0.293	0.145	0.157	0.147	1996
0.157	0.151	0.313	0.145	0.158	0.156	1997
						מדד הרפינדל (H) ¹ לריכוזיות האשראי לפי ענפי משק למעט משקי הבית
0.093	0.092	0.072	0.088	0.130	0.102	1996
0.093	0.091	0.066	0.091	0.133	0.099	1997
						ריכוזיות לפי גודל הלווה
						משקל האשראי שניתן ללווים שיתרת חבותם: גדולה מ-30 מיליוני ש"ח
36.5	35.5	24.0	42.8	34.2	35.9	1996
38.3	35.6	22.5	45.2	36.8	38.5	1997
						מדד ג'יני ³ לפי פיזור האשראי לפי גודל הלווה
0.923	0.924	0.848	0.942	0.929	0.914	1996
0.924	0.921	0.839	0.945	0.930	0.915	1997

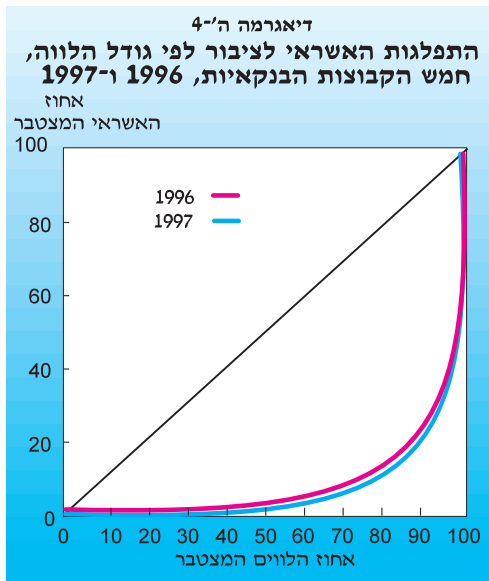
- (1) מדד זה הוא סכום ריבועם של משקלות האשראי בענף מסוים בסך האשראי לציבור.
 (2) כולל אשראי מאזני וסיכון אשראי חוץ-מאזני, שחושב לצורך מגבלות החבות של לווה.
 (3) מדד ג'יני משקף את אי-השוויוניות בהתפלגות האשראי לפי לוויים. (ראה הערה בגוף הפרק).
 ה מ ק ו ר : דוחות כספיים לציבור.

12 מדד H מחושב כ- $H = \sum S_i^2$, כאשר S_i הוא משקל האשראי לענף i בסך האשראי.

הכלכלית בין הלווים השונים נמוכה, נשאר השנה ללא שינוי, והתייצב ברמה של כ-0.093. במדד זה ניכרים הבדלים בין הקבוצות הבנקאיות, הן בכיווני התפתחותן על פני השנה והן ברמתן. מדד זה נע בין כ-0.066 בקבוצת "המזרחי", שבה משקל האשראי למשקי בית גבוה יחסית, בגין תיק המשכנתאות של בנק "טפחות", לבין כ-0.133 בקבוצת "דיסקונט", כתוצאה ממשקל האשראי שניתן לענף הבנייה, שהוא כאמור, גבוה מאוד.

(2) ריכוזיות האשראי לפי גודל הלווה

אינדיקטור נוסף לבחינת הריכוזיות של תיק האשראי הוא מידת פיזורו של התיק בין הלווים השונים: ככל שהפיזור רחב יותר, קטנה החשיפה לסיכון האשראי, ולהפך. הריכוזיות בתיק האשראי הבנקאי לפי לוויים היא גבוהה, שכן כ-56% מהאשראי (הכולל שווה ערך אשראי בסעיפים חוץ-מאזניים) של חמש הקבוצות ניתן לכ-6,500 לוויים, המהווים כ-0.2% בלבד מסך הלווים (לוח ה'-8). ריכוזיות זו, המאפיינת כל אחת מחמש הקבוצות, נגזרת מהמבנה הריכוזי של ענפי משק שונים.

מספר אינדיקטורים מצביעים על עלייה בריכוזיות האשראי של חמש הקבוצות, לפי לוויים, במהלך השנה הנסקרת: (1) יתרת האשראי הממוצעת גדלה מכ-97.4 אלפי ש"ח בסוף שנת 1996 לכ-105.5 אלפי ש"ח בסוף שנת 1997 (לוח ה'-8). (2) משקל האשראי שניתן ללוויים שיתרת חבותם הכוללת (מאזנית ושווה ערך האשראי של סעיפים חוץ-מאזניים) גדולה מ-30 מיליוני ש"ח עלה במהלך השנה בכ-1.8 נקודות אחוז, והגיע לכ-38.3% (לוח ה'-7). (3) מדד ג'יני¹⁴ לאי-שוויוניות בחלוקת האשראי, המבטא את חוסר האחידות בהתפלגות תיק האשראי, עלה מעט השנה, והגיע לכ-0.924 (לוח ה'-7, דיאגרמה ה'-4). התפתחות זו היא תוצאה של גידול היקפי האשראי שניתנו

לענפים חשמל ומים (11.7%), בנייה ונדל"ן (10.7%), תקשורת ושירותי מחשב (26.8%), וכן ללוויים שפעילותם מתנהלת בחו"ל (30.3%) - ענפים המאופיינים בלוויים גדולים יחסית. אינדיקטור נוסף המצביע על עלייה בריכוזיות תיק האשראי לפי לוויים הוא מספר הלוויים שחבותם מעל 5% מבסיס ההון של הבנק. מספר הלוויים הבודדים בחמשת הבנקים הגדולים עלה מ-132 בסוף שנת 1996 ל-137 בסוף השנה הנסקרת.

13 החל במדרגת אשראי של 6 מיליוני ש"ח, נערך המיון בשיטת איחוד ספציפי, ולכן נבחרה מדרגה זו. עם זאת, מספר הלוויים מוטה כלפי מעלה, כי ייתכן שיש לוויים גדולים אשר נרשמו במספר קבוצות, ואם כך צירוף של הלוויים בחמש הקבוצות הבנקאיות יוצר כפילות.

14 ערכו של מדד זה הוא השטח שבין עקום ההתפלגות של תיק האשראי (אחוז האשראי המצטבר לאחוז הלוויים המצטבר) לבין קו 45 המעלות, המשקף התפלגות שוויונית. נהוג לחלק ערך זה בחצי, כדי לקבל מדד שנע בין אפס לבין אחת.

לִדְחָה' 8-

התפלגות יתרת האשראי לציבור לפני גירל הלווה בהמש הקצוות הבקאיות, 1996-1997

המשקל בטר מספר הליווים		המשקל בטר יתרת האשראי		יתרת האשראי הממוצעת		מספר הליווים		יתרת האשראי לציבור וסיכון האשראי	
1997	1996	1997	1996	1997	1996	1997	1996	1997	1996
(אחוזים)									
55.6	58.0	1.4	1.6	2.7	2.7	1,872,757	1,924,326	5,062	5,162
15.1	13.9	1.6	1.6	11.1	11.4	508,759	461,693	5,653	5,266
9.22	8.85	2.0	2.1	23.3	23.5	310,809	293,322	7,227	6,889
6.49	6.38	2.7	2.9	43.7	43.5	218,859	211,598	9,566	9,212
5.34	5.20	4.4	4.6	87.1	86.8	179,891	172,389	15,675	14,961
4.42	4.17	7.2	7.3	172.1	171.0	148,980	138,381	25,644	23,660
2.25	1.90	6.8	6.3	320.0	323.4	75,692	62,985	24,221	20,372
0.82	0.76	4.9	4.9	628.5	633.8	27,712	25,117	17,417	15,919
0.27	0.26	3.0	3.2	1,185	1,196	8,991	8,591	10,653	10,274
0.21	0.21	4.4	4.7	2,156	2,166	7,207	7,025	15,539	15,219
0.13	0.13	5.5	5.7	4,409	4,405	4,450	4,114	19,622	18,387
0.10	0.10	8.9	9.2	9,223	8,946	3,444	3,319	31,763	29,693
0.04	0.05	8.8	9.3	20,902	20,041	1,501	1,494	31,373	29,941
0.04	0.04	22.3	22.3	58,553	58,273	1,356	1,237	79,397	72,083
0.00	0.00	5.9	6.7	205,027	203,815	103	106	21,118	21,604
0.00	0.00	6.4	4.9	429,150	423,638	53	37	22,745	15,675
0.00	0.00	1.6	1.4	732,991	730,301	8	6	5,864	4,382
0.00	0.00	1.6	1.3	1,105,150	1,033,083	5	4	5,526	4,132
0.00	0.00	0.4	0.0			1	0	1,521	0
(אלפי ש"ח) ³									
6 עד									
מנעל 6 עד 15									
מנעל 15 עד 30									
מנעל 30 עד 60									
מנעל 60 עד 120									
מנעל 120 עד 240									
מנעל 240 עד 450									
מנעל 450 עד 900									
מנעל 900 עד 1,490									
מנעל 1,490 עד 3,000									
מנעל 3,000 עד 6,000									
מנעל 6,000 עד 14,900									
מנעל 14,900 עד 30,000									
מנעל 30,000 עד 149,000									
מנעל 149,000 עד 300,000									
מנעל 300,000 עד 595,000									
מנעל 595,000 עד 895,000									
מנעל 895,000 עד 1,490,000									
מנעל 1,490,000 עד 1,790,000									
מנעל 1,790,000 עד									

סקירה

(1) כולל

(2) הנהגות

תשובה

באמצעות

(3) במהרה

המקור

3. סיכוני שוק

ניתוח סיכוני השוק בפרק זה מבוסס על מודל פשטני ביותר של הערך הנתון לסיכון - VaR (Value at Risk). ערך זה משקף את ההפסד המרבי הצפוי על פוזיציה מסוימת בנכסים והתחייבויות הרגישים לשינויים במחירי השוק (שיעורי ריבית, שערי חליפין, מדדי מחירים, מדדי מניות, מחירי סחורות וכו'), עבור אופק תכנון ורמת מובהקות (רווח בר-סמך) נתונים, לנקודת זמן. כך, לדוגמה, אם הערך-הנתון-לסיכון השבועי בבנק הוא מיליון ש"ח, ברמת מובהקות של 99% - אזי, במהלך השבוע הקרוב יש סיכוי של 1% בלבד שההפסד יהיה גבוה מסכום זה. הערך הנתון לסיכון בפרק זה מחושב לסוף השנה הנסקרת, בכמה הנחות: אופק התכנון הוא חודשי; רמת המובהקות (הרווח בר-הסמך) היא 99%; אין התחשבות במיתאמים בין מחירי השוק השונים; הפוזיציות מבוססות על הדוחות הכספיים לציבור, ואינן מביאות בחשבון את השפעתם המלאה של המכשירים הפיננסיים הנגזרים, ובפרט האופציות. ניתוח סיכוני השוק בפרק זה מחולק לשניים: (1) סיכוני הריבית; (2) סיכוני בסיסי ההצמדה, הכוללים את סיכון האינפלציה ואת סיכון שערי החליפין. בהקשר זה חשוב להדגיש כי הפיקוח על הבנקים דורש מהבנקים לאמוד את סיכוני השוק באמצעות מודלים מורכבים יותר ומתוחכמים יותר.

סיכוני השוק מוגדרים כהסתברות ששינויים במחירי השוק יפגעו במצבו הפיננסי של הבנק - בהכנסותיו, ברווחיותו ואולי אף בהונו. בעקבות פתיחתם של השווקים הפיננסיים, התגברו התנודתיות של מחירי השוק והתפתחותם של מכשירים פיננסיים חדשניים (ביניהם מכשירים פיננסיים נגזרים), וגדל פוטנציאל החשיפה של הבנקים (בארץ ובעולם) לסיכוני השוק. במקביל לכך גדל הפיקוח על סיכונים אלו, הן מצד רשויות הפיקוח, שהחלו לדרוש מהבנקים להחזיק הון כנגד סיכוני השוק¹⁵ (ראה סקירת המפקח לשנת 1996), והן מצד הנהלות הבנקים, שהחלו בפיתוח מודלים לאמידה וניהול של הסיכונים האלה.

א. סיכוני ריבית

סיכון הריבית הוא הסיכון ששינויים בשיעורי הריבית ירעו את מצבו הפיננסי של הבנק (יפחיתו את הונו הכלכלי, ה-¹⁶Net-Worth). סיכון זה נוצר כשהרגישות היחסית של ערך נכסי הבנק לשינויים בשיעורי הריבית שונה מזו של התחייבויותיו. כשהרגישות הנכסים של הבנק גבוהה מרגישות התחייבויותיו, עלייה של שיעורי הריבית תשחק את הונו הכלכלי; תוצאה הפוכה תתקבל כשהרגישות היחסית של התחייבויות הבנק לשינויים בשיעורי הריבית גבוהה מזו של נכסיו. התפתחות החשיפה לסיכון הריבית אינה אחידה, הן בין הבנקים והן בין מגזרי ההצמדה השונים. לכן נציג את התפתחות סיכוני הריבית¹⁷ בשבעת הבנקים הגדולים (נתוני הבנק בלבד), כפי שנאמדו באמצעות מודל המח"ם, בכל אחד משלושת מגזרי ההצמדה - המגזר הלא-צמוד, המגזר הצמוד למדד (כולל ברירת הצמדה) ומגזר מטבע החוץ.

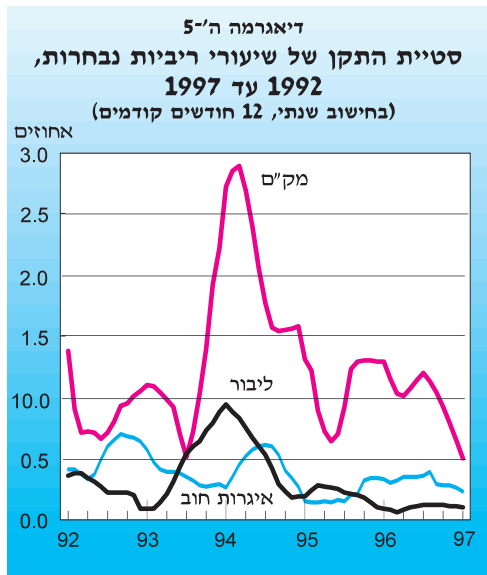
15 בישראל פירסם הפיקוח על הבנקים הוראות בנושא ניהול הסיכונים, הקובעות עקרונות יסוד לניהול ובקרה של מכלול הסיכונים, ובפרט סיכוני השוק (הוראות ניהול בנקאי תקין - 339).

16 ההפרש שבין הערך הנוכחי של הנכסים לבין זה של התחייבויות.

17 סיכון הריבית חושב על בסיס תוספת ד' בסקירת ההנהלה בדוחות הכספיים של הבנקים שפורסמו לציבור.

החשיפה לסיכון הריבית מושפעת משלושה רכיבים: (1) ההפרש שבין הערך הנוכחי של הנכסים לערך הנוכחי של ההתחייבויות בתוספת ההשפעה של העסקאות העתידיות - להלן הפוזיציה; (2) הרגישות של הפוזיציה לשינויים בשיעורי הריבית, הנמדדת באמצעות המח"ם (משך החיים הממוצע¹⁸ - Duration); (3) השינוי הבלתי צפוי בשיעורי הריבית. בעוד ששני הרכיבים הראשונים תלויים בהתפלגות הנכסים וההתחייבויות של כל בנק ובנק על פני זמן, ומשקפים במידה רבה את מדיניות ניהול הנכסים, ההתחייבויות והסיכונים שלו, הרכיב השלישי נגזר מהתנודתיות בשיעורי הריבית והוא אחיד לכולם. (הגדרות והסברים ראה בסקירת מערכת הבנקאות בישראל לשנת 1993, עמ' 115-116).

(1) המגזר השקלי הלא-צמוד

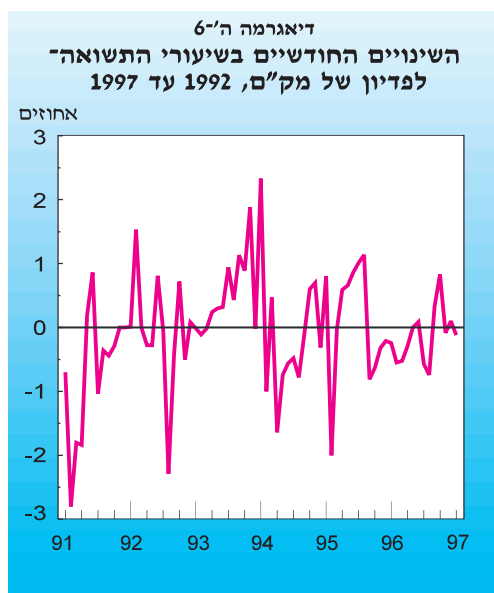
שיעורי הריבית במגזר זה, המתואמים בדרך כלל עם שיעורי התשואה-לפדיון במק"ם, מאופיינים בתנודתיות גבוהה, יחסית לשיעורי הריבית במגזרי התיווך האחרים. כך, סטיית התקן של שיעור התשואה-לפדיון במק"ם גבוהה מזו של שיעור התשואה לפדיון באגרות חוב צמודות למדד, וכן מזו של ריבית הליבור (LIBOR) הדולרית (דיאגרמה ה-5'). אולם הפעילות במגזר זה היא לטווח קצר ומתומחרת בשיעורי ריבית ניידיים, כך שרגישות הנכסים וההתחייבויות לשינויים בשיעורי הריבית קטנה יחסית למגזרים האחרים.

הרגישות של הנכסים במגזר זה לשינויים בשיעורי הריבית, הנמדדת כאמור באמצעות המח"ם, הצטמצמה במהלך השנה הנסקרת, כתוצאה משתי התפתחויות עיקריות: האחת

היא הגידול הניכר שנרשם בפיקדונות הבנקים בבנק ישראל, מכ-9 מיליארדי ש"ח בסוף שנת 1996 לכ-39 מיליארדים בסוף השנה - פיקדונות בעלי מח"ם נמוך יחסית. ההתפתחות השנייה היא המשך ירידת משקלו של האשראי לציבור, המאופיין במח"ם גבוה יחסית, בסך הנכסים במגזר זה, בגלל הריבית הריאלית הגבוהה. במקביל לכך הצטמצמה גם הרגישות של ההתחייבויות לשינויים בשיעורי הריבית, בעיקר כתוצאה מירידה במשך החיים הממוצע של פיקדונות הציבור, שהעדיף להציע את פיקדונותיו לטווחי זמן קצרים יותר, כנראה עקב אי-הוודאות לגבי השתנות שיעורי הריבית במשך.

18 מדד המח"ם הוא $\frac{\sum_{t=1}^n \frac{C_t \cdot t}{(1+r)^t}}{V}$, כאשר C_t = תזרים המזומנים בתקופה t ; n = התקופה לפירעון; i = ריבית ההיוון; V = הערך הנוכחי של תזרים המזומנים. ככל שהמח"ם של נכס גבוה יותר, שינוי הערך הנגרם עקב שינוי בשיעור הריבית גדול יותר, ועל כן הסיכון גבוה יותר.

התפתחויות אלו השפיעו באופנים שונים ובעוצמות שונות על החשיפה לסיכון הריבית של הבנקים, שכן בחלק מהם ("לאומי", "הפועלים", "אגוד", "המזרחי" ו"הבינלאומי") הייתה עלייה של שיעור הריבית גורמת לשחיקת הונם הכלכלי במגזר השקלי הלא-צמוד (לוח ה'-9), ובאחרים ("דיסקונט" ו"מרכנתיל דיסקונט") הייתה ירידה בשיעור הריבית גורמת לשחיקת הונם הכלכלי במגזר זה.

הערך הנתון לסיכון הריבית במגזר זה (ה-Value at Risk) מתקבל על ידי הכפלת הפוזיציה במח"ם ההון המתוקנן עבור שינוי מרבי בשיעור הריבית. השינוי המרבי בשיעור הריבית שעבורו חושב הערך הנתון לסיכון נגזר מהתפלגות השינויים החודשיים בשיעורי התשואה-לפדיון של המק"ם בחמש השנים הקודמות: כאומדן לשינוי המרבי נבחר האחוזון ה-99¹ מהתפלגות זו. השינוי המרבי בסוף שנת 1997 הסתכם בכ-2.1 נקודות אחוז, לעומת שינוי של כ-2.5 נקודות אחוז בסוף השנה הקודמת. ירידה זו בשינוי המרבי משקפת ירידה בתנודתיות של שיעורי הריבית, כנראה עקב ירידת רמתם (דיאגרמה ה'-6).

השינויים בערך הנתון לסיכון הריבית במגזר הלא-צמוד מתקבלים, כאמור, כתוצאה משינויים בסך החשיפה (הפוזיציה), בשיעור החשיפה, וכן בשינוי החודשי המרבי הצפוי בשיעורי הריבית. ההתפתחויות במהלך השנה הנסקרת בשני רכיבי הראשונים של הערך הנתון לסיכון לא היו אחידות בבנקים השונים. הערך הנתון לסיכון הריבית במגזר זה נע בין כ-0.4 מיליון ש"ח ב"בנק מרכנתיל דיסקונט" לבין כ-34.6 מיליונים ב"בנק לאומי" (לוח ה'-9). משמע בשינוי בן 2.1 נקודות אחוז בשיעור הריבית הלא-צמודה, במהלך תקופה של חודש (כשהסתברות לשינוי גדול מזה קטנה מ-1%), היה שוחק את הונם הכלכלי במגזר זה של הבנקים בסכומים אלו.

(2) המגזר הצמוד למדד

שיעורי הריבית במגזר זה מתואמים בדרך כלל עם שיעורי התשואה-לפדיון באגרות חוב צמודות למדד, ומאופיינים בתנודתיות נמוכה יחסית. זו מתבטאת בהיקף השינויים בשיעורי הריבית, שנעו, בשנים האחרונות, בין ירידה לבין עלייה של כ-0.5 נקודת אחוז (דיאגרמה ה'-7). עם זאת, פעילות הבנקים במגזר זה היא לטווח ארוך, ומתומחרת בדרך כלל בשיעורי ריבית קבועים, כך שרגישות הנכסים וההתחייבויות לשינויים בשיעורי הריבית גבוהה יחסית למגזרים האחרים. ההתפתחויות במהלך השנה הנסקרת לגבי מח"ם הנכסים ומח"ם ההתחייבויות לא היו אחידות; זאת כתוצאה משיעורי גידול שונים בסעיפים אשראי לציבור ופיקדונות הציבור - שהם

19 האחוזון ה-99 הוא הערך הקוטס 99% מההתפלגות המצטברת. מכאן שעל פי ההתפלגות, ההסתברות שיתרחש שינוי הגדול מערך זה קטנה מ-1%.

לוח ה'-9

החשיפה לשינויים כשיעורי הריבית, שבעת הכנסים הגדולים, דצמבר 1996 ודצמבר 1997

הכילאוני	המזרחי	מכנתל				אגור		הפועלים		דיסקונט		לאומי	
		1997	1996	1997	1996	1997	1996	1997	1996	1997	1996	1997	1996
110	94	27	-18	-49	-37	6	99	93	515	-769	-481	1,224	708
0.12	0.16	0.14	0.12	0.13	0.19	0.20	0.26	0.19	0.21	0.19	0.23	0.18	0.23
0.11	0.13	0.10	0.13	0.13	0.21	0.12	0.17	0.14	0.14	0.20	0.24	0.14	0.21
1.21	2.39	15.1	-5.29	-0.46	-2.82	61.9	4.10	18.3	4.67	-0.51	-0.70	1.51	1.30
1.07	2.08	13.3	-4.61	-0.40	-2.45	54.6	3.57	16.1	4.06	-0.45	-0.61	1.33	1.13
2.5	4.9	7.5	2.1	0.4	2.3	6.7	8.8	31.6	52.3	7.3	7.3	34.6	20.0
המגזר הלא-צמוד													
סך החשיפה במגזר ¹													
מח"ם הנכסים (שנים)													
מח"ם ההתחייבויות (שנים)													
מח"ם ההון הכלכלי ² (אחוזים)													
מח"ם ההון המתוקן ³ (אחוזים)													
מח"ם ההון הלא-מתוקן ⁴ (value at risk)													
הערך הנתון לסיכון													
המגזר הצמוד ⁵													
סך החשיפה במגזר													
מח"ם הנכסים													
מח"ם ההתחייבויות													
מח"ם ההון הכלכלי													
מח"ם ההון המתוקן													
הערך הנתון לסיכון													
1,507	1,255	450	364	460	348	436	556	3,770	2,761	3,404	2,713	2,552	2,121
2.98	2.59	3.07	2.95	2.05	2.21	3.04	2.36	3.57	4.00	3.33	3.30	3.59	3.60
2.57	2.44	2.81	2.95	3.10	2.96	2.36	2.00	3.86	3.91	2.95	2.90	2.66	2.58
5.58	3.49	6.87	3.09	-3.40	-2.33	6.38	3.51	-0.14	5.88	4.92	5.31	16.4	19.5
5.34	3.34	6.58	2.96	-3.26	-2.23	6.10	3.36	-0.14	5.63	4.71	5.09	15.7	18.7
44.3	23.1	16.3	5.9	8.2	4.3	14.7	10.3	2.8	85.6	88.2	75.9	220.1	217.9

פרק ה', הסיכונים והלימות ההון

לוח ה'-9 (המשך)

ההחשפה לשינויים בשיעורי הריבית, שבעת הבנקים האדולפים, דצמבר 1996 ודצמבר 1997

מגזר	מרכז הרצליה					
	הבינלאומי	המזרחי	דיסקונט	אגוד	הפרעלים	דיסקונט
1997	1996	1997	1996	1997	1996	1997
מגזר מטבע החוץ ⁶						
סך החשיפה במגזר	-397	-226	-35	-80	3	48
מד"ם הנכסים	0.26	0.24	0.17	0.28	0.24	0.21
מד"ם ההתחייבויות	0.29	0.36	0.20	0.31	0.24	0.23
מד"ם החוץ הכלכלי	-1.08	-5.59	-7.63	-3.21	2.57	-0.66
מד"ם החוץ המתקופן	-1.02	-5.25	-7.22	-3.01	2.43	-0.62
הערך הנתון לסכך	2.1	6.6	1.3	1.4	0.0	0.2
					1.4	0.7
					64.3	51.2
					2.6	0.1
					0.3	18.3
סך הערך הנתון לסכך ⁷	48.9	34.6	25.2	9.4	8.7	6.7
סך הפוזיציות ⁸	1,220	1,123	442	266	413	339
Var/Net Worth (אחוזים)	4.01	3.08	5.69	3.52	2.10	1.88
					4.17	3.77
					2.50	5.79
					6.74	6.55
					9.34	11.57

מערכת הבנקאות בישראל, 1997

140

(1) מילוני שחז, ערכים נוכחים. הערך הנוכחי של הנכסים וההתחייבויות התקבל על ידי היות של ההזרים העגורר (קור-ריבית) בריבית השק הבהאם למכנה הצתחרי של שיעורי הריבית הולונטיים לכל מנזר, החשואה-לפריון על המק'ס במנזר הלא-מנזר, התשואה-לפריון על אונות חוב צמודות במנזר הצמוד וריבית הליכור במנזר מטבע חוץ, כלל. השפעה של עסקאות עתידיות ותקשוריות מיוחדות. הגדרות ראה בסקירת מערכת הבנקאות לשנת 1993 עמ' 115-116.

(2) כאשר הסימן חיובי, עלייה בלתי צפויה של שיעור הריבית תשחק את ההון הכלכלי ויירידה תשבח אותו. כשהסימן שלילי המגמה תהיה הפוכה.

(3) המ"ם המתוקן של ההון (ת-Modified Duration) שווה למה"ם ההון לחלק ל(1+i), כאשר i הוא שיעור הריבית. ניתן להתייחס למה"ם ההון המתוקן גם כאל שיעור החשיפה של הפחיתיה עבור שינוי של נקודת אחוז בשיעור הריבית.

4) השינוי, במיליוני ש"ח, שיחול במצבו של הכנס כתוצאה משינוי מרחב היצוארי הריבתי. בשנת 1996: שינוי של 2.5 נקודות אחוז בריבית אלא-צמודה; שינוי של 0.55 נקודות אחוז בריבית הישראלית ושנוי של 0.56 נקודות אחוז בריבית הדולרית. בשנת 1997: שינוי של 2.1 נקודות אחוז בריבית אלא-צמודה שינוי של 0.55 נקודות אחוז בריבית הישראלית. ושינוי של 0.53 נקודות אחוז בריבית הדולרית. על פי התחלוגת השינויים בהשפעות הריבית הכומש השנים הקודמות, ההסתברות שהשינויים הגדולים מאלו שצוינו לעיל,

קטגוריה מ-1%

(5) כולל את מגזר הבריירה.

(6) כולל צמוד מטבע חוץ.

(7) סך הערך הנמוך לסיכון המרביל על ידי חיבור פשוט של ערכים המותאמים לסיכון בשלושת המאזנים, בהנחה החזקה כי יכול השינוי הגדול ביותר, מבחינת מצב הכנסה, ככל

המגזרים.

8) ההפרש שבין הערך הנוכחי של הנכסים הפיננסיים לבין הערך הנוכחי של ההתחייבויות הפיננסיות, בכל אחד מהמגזרים.

ה מ ק ו ר : דוחות כספיים לציבור וחמ"י המלחלה המוניטרית בבנק ישראל.

הצגה

חלק הארי של הנכסים וההתחייבויות במגזר זה - ומהתפלגותם על פני זמן. בסוף שנת 1997 היו הבנקים "לאומי", "דיסקונט", "אגוד", "המזרחי" ו"הבינלאומי" חשופים לעלייה בשיעור הריבית הריאלית (לוח ה'-9). פירושו של דבר שעלייה בשיעור הריבית הריאלית הייתה שוחקת את הונם הכלכלי במגזר זה וירידה הייתה מגדילה אותו. בבנקים "הפועלים" ו"מרכנתיל דיסקונט" המצב הפוך, שכן מח"ם נכסיהם קטן ממח"ם התחייבויותיהם.

הערך הנתון לסיכון הריבית במגזר זה משקף את ההרעה המרבית העלולה להיגרם במצבו הפיננסי של הבנק כתוצאה משינוי בשיעור הריבית הריאלית. ערך זה חושב עבור השינוי החודשי המרבי בשיעורי התשואה-לפדיון של איגרות חוב ממשלתיות צמודות

למדד הנסחרות בבורסה לניירות ערך בתל אביב, בחמש השנים הקודמות. כאומד לשינוי המרבי נבחר האחוזון ה-99 מהתפלגות זו, בדומה לאומד הערך הנתון לסיכון הריבית במגזר הלא-צמוד. השינוי המרבי בשיעור הריבית הריאלית לא השתנה במהלך השנה הנסקרת ועמד בסופה על כ-0.55 נקודת אחוז.

הערך הנתון לסיכון הריבית במגזר זה נע בין כ-2.8 מיליוני ש"ח ב"בנק הפועלים" לבין כ-220 מיליונים ב"בנק לאומי" (לוח ה'-9). הבדלים אלו התקבלו בעיקר כתוצאה מההבדלים במח"ם ההון המתוקנן (רגישות ההון הכלכלי) של הבנקים לשינוי בשיעורי הריבית, שנרשמו בסוף השנה; אלו נעו בין כ-0.14% ב"בנק הפועלים" לבין כ-15.7% ב"בנק לאומי"; פירושו של דבר ששינוי של 0.55 נקודת אחוז בשיעור הריבית הריאלית היה שוחק את ההון הכלכלי הנובע ממגזר זה בשיעורים אלו. במהלך השנה הנסקרת גדל סיכון הריבית, במגזר זה, בכל הבנקים חוץ מאשר ב"בנק הפועלים" שבו הוא ירד ירידה תלולה, כפי שהתבטא בערך הנתון לסיכון.

(3) מגזר מטבע החוץ

רגישות הנכסים וההתחייבויות לשינויים בשיעורי הריבית במגזר זה נמוכה מאשר במגזרי התיווך האחרים, וזאת משלוש סיבות עיקריות. (א) שיעורי הריבית במגזר זה, המתואמים בדרך כלל עם ריבית הליבור הדולרית, מאופיינים בתנודתיות נמוכה יחסית (דיאגרמה ה'-8); (ב) הפעילות במגזר זה, הן בצד הנכסים והן בצד ההתחייבויות, היא לטווח קצר ובינוני ומתומחרת בדרך כלל בשיעורי ריבית ניידים - דבר המקטין את רגישותם של הנכסים וההתחייבויות לשינויים בשיעורי הריבית; (ג) הבנקים עושים שימוש רחב יחסית במכשירים פיננסיים נגזרים - כגון עסקות החלף (swaps) של ריבית קבועה בריבית ניידת ולהפך.

הערך הנתון לסיכון הריבית במגזר זה חושב עבור השינוי החודשי המרבי בשיעורי ריבית הליבור הדולרית בחמש השנים הקודמות. שינוי זה, הנאמד, כאמור, כאחוזון ה-99 מהתפלגות השינויים החודשיים בריבית הליבור, הסתכם בסוף שנת 1997 בכ-0.53 נקודת אחוז, לעומת שינוי של כ-0.56 נקודת אחוז בסוף שנת 1996. השונות בערך הנתון לסיכון בין שבעת הבנקים

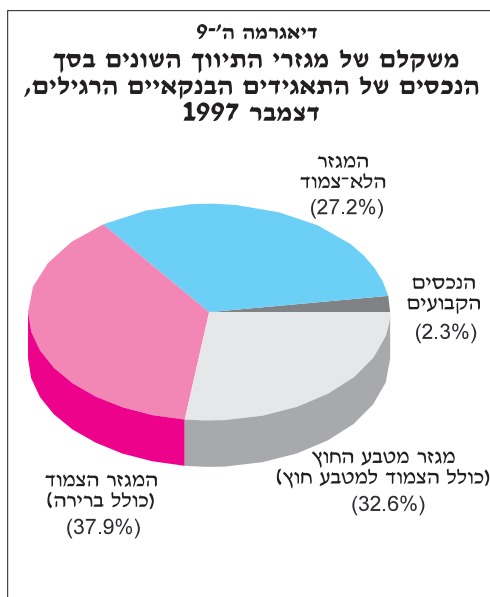
גדולה, וכולט במיוחד "בנק הפועלים", שבו הערך הנתון לסיכון הוא כ-64.3 מיליוני ש"ח, משמע כי שינוי של כחצי נקודת אחוז בשיעור הריבית הדולרית היה שוחק את ההון הכלכלי של הבנק, במגזר זה, בסכום האמור (לוח ה'9).

(4) סך כל המגזרים

בהנחה השמרנית (מנקודת ראות פיקוחית) שהמיתאמים בין השינויים של שיעורי הריביות מלאים, והערך הנתון לסיכון הריבית הוא המקרה הגרוע ביותר (worst case) האפשרי בכל מגזר, ניתן לחבר את הערכים הנתונים לסיכון שהתקבלו בכל אחד ממגזרי התיווך, ולהתייחס לערך אחד הנתון לסיכון הריבית. סך הערך הנתון לסיכון (בשלושת מגזרי ההצמדה) נע בין כ-8.7 מיליוני ש"ח ב"בנק מרכזית דיסקונט", המהווים כ-2.1% לאומי" - כ-9.3% מהונו הכלכלי (לוח ה'9).

מהונו הכלכלי, לבין כ-255 מיליוני ש"ח ב"בנק

ב. סיכוני בסיסי הצמדה (אינפלציה ושערי חליפין)

סיכון בסיסי הצמדה נוצר כשבסיס ההצמדה של מקורות הבנק שונה מזה של שימושיו, ולכן הבנק נחשף לשינויים במחירים היחסיים של בסיסי ההצמדה השונים. בישראל שלושה מגזרי הצמדה עיקריים: (1) המגזר הלא-צמוד, המרכז כ-27.2% מפעילות התיווך הפיננסי של חמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות (דיאגרמה ה'9-); (2) המגזר הצמוד למדד, המהווה כ-37.9% מפעילות התיווך הפיננסי של חמש הקבוצות; (3) מגזר מטבע החוץ²⁰, המרכז כ-32.6% מפעילות התיווך הפיננסי של חמש הקבוצות - בין היתר, מפני היקף גדול של סחר חוץ ציבורי ופרטי (הנמדד כאחוז מהתוצר) המאפיין את המשק הישראלי.

החשיפה לסיכון בסיסי הצמדה מושפעת משני רכיבים: האחד הוא השפעת הכמות,

20 מרבית הפעילות במגזר מטבע החוץ נקובה בדולרים של ארה"ב, או צמודה להם.

דהיינו ההפרש שבין ערך הנכסים לבין ערך ההתחייבויות, בתוספת ההשפעה (נטו) של עסקאות עתידיות - להלן הפוזיציה; השני הוא השפעת המחיר, כלומר השינוי שיחול במחירים היחסיים בין מגזרי ההצמדה השונים. בפרק זה ניתוח החשיפה לסיכון בסיסי ההצמדה מבוסס על העובדה שהתוצאות העסקיות של הבנקים וכן ההתפתחות בהונם נמדדות על בסיס ריאלי. לכן, בהינתן שלושה מגזרי הצמדה בלבד, סיכוני המחיר נגזרים מהשתנות המחירים היחסיים בין המגזר הלא-צמוד ומגזר מטבע החוץ לבין המגזר הצמוד למדד²¹ - כלומר, מהשינויים באינפלציה ובשערי החליפין.

(1) המגזר השקלי הלא-צמוד

בסוף השנה הנסקרת ההפרש בין סך הנכסים המאזניים לבין סך ההתחייבויות המאזניות של חמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות, במגזר זה, הסתכם בכ-10.5 מיליארדי ש"ח, לעומת כ-7 מיליארדים אשתקד (לוח ה'-10). גידול הגירעון המאזני (עודף ההתחייבויות על הנכסים) התקבל כתוצאה של שתי התפתחויות עיקריות שהיו במהלך השנה: (1) בצד הנכסים ירד הביקוש לאשראי לא-צמוד, עקב ההתמתנות בפעילות המשקית וכן עקב המשך המדיניות המוניטרית המצמצמת של בנק ישראל, שבאה לידי ביטוי בריבית ריאלית גבוהה במגזר זה. במקביל לכך גדלו במידה ניכרת פיקדונות הבנקים בבנק ישראל, כי הבנק המרכזי הציע (במסגרת המדיניות המוניטרית) ריבית גבוהה יחסית על פיקדונות אלו, שהם שימוש חסר סיכון (אשראי) לבנקים;

לוח ה'-10

ההפרש שבין הנכסים להתחייבויות (בתוספת ההשפעה של עסקאות עתידיות) לפי בסיסי הצמדה, חמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות, 1995 עד 1997

פריטים	במטבע חוץ				צמוד למדד		לא-צמוד
	ההון	הפיננסי	במט"ח	בדולרים	המחירים	של ארה"ב	
סך הכול	שאינם	כספיים	אחר	אחר	אחר	אחר	אחר
(מיליוני ש"ח)							
1995	ההפרש שבין הנכסים להתחייבויות	3,719-	11,605	7,675	-2,793	12,768	10,089
	השפעת עסקאות עתידיות ואופציות	3,537	178	-6,428	2,822		22,857
	סך הפוזיציה במגזר	-182	11,784	1,246	29		
1996	ההפרש שבין הנכסים להתחייבויות	7,051-	11,579	12,206	-3,241	13,261	10,559
	השפעת עסקאות עתידיות ואופציות	7,670	531	-11,698	3,503		24,052
	סך הפוזיציה במגזר	619	12,110	507	262		
1997	ההפרש שבין הנכסים להתחייבויות	10,519-	11,203	11,258	2,722	14,664	11,292
	השפעת עסקאות עתידיות ואופציות	11,211	1,381	-9,821	-2,622		25,956
	סך הפוזיציה במגזר	692	12,584	1,437	101		

(1) כולל את המגזר הברייה.
ה מ ק ו ר : דוחות כספיים לציבור.

21 בהנחה שההון הפיננסי שייך למגזר הצמוד למדד.

(2) בצד ההתחייבויות נמשכה מגמת הגידול בפיקדונות הציבור, ובעיקר בפיקדונות לזמן קצוב (פז"ק), הודות לתשואה הריאלית הגבוהה שהם הניבו, יחסית לפיקדונות במגזרי התיווך האחרים וכן יחסית לחלופות השקעה מחוץ לבנקים.

גם השנה פעלו הבנקים להקטנתה של סך הפוזיציה במגזר, באמצעות פעילותם החוץ-מאזנית. ואכן, ההשפעה של העסקאות העתידיות בכיוון ההפוך, בסך של כ-11.2 מיליארדי ש"ח, הקטינה את סך הפוזיציה במגזר לכ-692 מיליוני ש"ח, לעומת כ-619 מיליונים בסוף השנה הקודמת (לוח ה'-10). בהקשר זה נציין כי רב העסקאות העתידיות, כ-7 מיליארדי ש"ח, היו עסקות החלף (swap), שבמסגרתן מכר בנק ישראל לבנקים דולרים והתחייב לקנותם בשער קבוע לאחר כחודש. סך הפוזיציה במגזר שונה בכיוונה מקבוצה לקבוצה, עקב ניהול שונה של נכסים, התחייבויות וסיכונים: היא נעה בין כ-930 מיליוני ש"ח בקבוצת "דיסקונט" לבין כ-1.2 מיליארדי ש"ח בקבוצת "לאומי" (לוח ה'-11).

הערך הנתון לסיכון האינפלציה משקף את ההרעה המרבית העלולה להיגרם במצבו הפיננסי של בנק כתוצאה משינוי בשיעור האינפלציה. ערך זה חושב כמכפלה שבין סך הפוזיציה לבין השינוי החודשי המרבי שחל בשיעורי האינפלציה בחמש השנים הקודמות. האומדן לשינוי המרבי

שנבחר הוא האחוזון ה-99 מהתפלגות השינויים החודשיים באינפלציה, בדומה לאומדן הערך הנתון לסיכון הריבית. שינוי זה הסתכם בסוף 1997 בכ-1.2 נקודות אחוז, לעומת שינוי של כ-1.5 נקודות אחוז בסוף 1996. הירידה משקפת את הירידה בשינויים (בתנודתיות) של האינפלציה (דיאגרמה ה'-10), שנבעה, בין היתר, מירידתה של רמת האינפלציה.

במהלך השנה הנסקרת גדל הערך הנתון לסיכון האינפלציה בקבוצות "לאומי", "דיסקונט" ו"הבינלאומי", כתוצאה מגידול סך הפוזיציה שלהם במגזר, בעוד שבשתי הקבוצות האחרות ירד ערך זה (לוח ה'-11). הערך הנתון לסיכון האינפלציה נע בין כ-1.5 מיליוני ש"ח בקבוצת "המזרחי" לבין כ-15 מיליונים בקבוצת "לאומי"; משמע ששינוי

של כ-1.2 נקודת אחוז באינפלציה היה שווק את הונם הכלכלי (הנובע ממגזר זה) של הבנקים בסכומים אלו.

(2) המגזר הצמוד למדד

במגזר זה סיכון המחיר (סיכון האינפלציה) שווה לאפס, שכן סך הפוזיציה במגזר, בערכים ריאליים, אינו מושפע משינויים במחירים היחסיים - לא משינויים באינפלציה, ולא משינויים בשערי החליפין של מטבעות זרים כנגד השקל. אולם הפוזיציה במגזר זה משקפת סיכונים בסיסי הצמדה, שכן היא נסגרת על ידי פוזיציה הפוכה המתקבלת מיתר המגזרים.

עודף הנכסים על ההתחייבויות של חמש הקבוצות במגזר זה הסתכם בסוף שנת 1997 בכ-11.2 מיליארדי ש"ח, לעומת כ-11.6 מיליארדים בסוף שנת 1996 (לוח ה'-10). בהתחשב בהשפעת

לוח ה'11
החשיפה לשינויים באינפלציה וכשערי החליפין, המש הקוצרות הבנקאיות הגדולות, דצמבר 1996 ודצמבר 1997

הכילאומי		המזרחי		הפועלים		דיסקונט		לאומי		
1997	1996	1997	1996	1997	1996	1997	1996	1997	1996	
-526	-2,196	-1,268	-1,023	-2,711	-3,915	-1,419	-1,698	-775	-1,686	המגזר הלא-צמוד
729	2,249	1,148	1,148	2,415	4,387	489	1,128	1,990	2,377	ההפרש שבין הנכסים להתחייבויות
202	52	-120	125	-296	472	-930	-570	1,215	691	השפעת נסקאות עתידיות ואופציות
1.24	1.53	1.24	1.53	1.24	1.53	1.24	1.53	1.24	1.53	סך הפחיתות במגזר
2.51	0.80	1.49	1.91	3.67	7.22	11.5	8.72	15.1	10.6	השינוי באינפלציה ¹
										הערך הנחתן לסיכון ² Value at Risk
1,318	1,391	1,519	1,236	4,416	3,220	3,580	2,649	3,517	2,706	המגזר הצמוד ³
417	288	24	0	-81	-190	178	692	665	512	ההפרש שבין הנכסים להתחייבויות
-1,708	-1,683	-1,479	-1,389	-4,715	-4,061	-2,846	-2,817	-5,574	-4,715	השפעת נסקאות עתידיות ואופציות
27	-4	64	-152	-381	-1,031	912	524	-1,391	-1,496	הזרן הפנימי
										סך הפחיתות במגזר

לוח ה'-11 (המשך)

החשיפה לשינויים באינפלציה ובשערי החליפין, חמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות, דצמבר 1996 ודצמבר 1997

	הבינלאומי		המזרחי		הפועלים		דיסקונט		לאומי	
	1997	1996	1997	1996	1997	1996	1997	1996	1997	1996
מגזר מטבע חוץ ⁴										
והפרש שבין הנכסים להחתייבויות	917	2,489	1,228	1,175	3,010	4,756	685	1,866	2,831	3,694
השפעת עסקאות עתידיות ואופציות	-1,146	-2,537	-1,172	-1,147	-2,181	-4,048	-667	-1,821	-2,655	-2,889
סך הפוזיציה במגזר	-229	-49	56	28	829	708	19	46	176	805
השינוי בשער החליפין הריאלי ⁵	3.36	4.69	3.36	4.69	3.36	4.69	3.36	4.69	3.36	4.69
הערך הנתון לסיכון ²	7.71	2.28	1.88	1.30	27.9	33.2	0.63	2.14	5.92	37.8
סך הערך הנתון לסיכון ⁶	10.22	3.08	3.37	3.21	31.52	40.34	12.17	10.86	20.98	48.33
באחוזים מההון הפיננסי	0.60	0.18	0.23	0.23	0.67	1.00	0.43	0.39	0.38	1.03

- 1) השינוי המירבי באינפלציה, באחוזים, שנגזר מהתפלגות השינויים בחמש השנים האחרונות. ההסתברות שיתרחש שינוי של 1%.
- 2) השינוי, במיליוני ש"ח, שיחול כמצבו של הבנק כתוצאה משינוי מרבי באינפלציה ובשערי החליפין.
- 3) כולל את מגזר הברירה.
- 4) כולל צמוד למטבע חוץ.
- 5) השינוי באחוזים בשער החליפין של הדולר כנגד השקל המזרחי לצורך שנגזר מהתפלגות השינויים בחמש השנים האחרונות. ההסתברות שיתרחש שינוי הגדול מזה קטנה מ-1%.
- 6) סך הערך הנתון לסיכון הבסיס המקבל על ידי חיבור פשוט של הערכים המוחזקים לסיכון במגזר הלא צמוד וכמגזר מטבע חוץ, בהנחת החזקה כי יתרחש השינוי המרבי ביותר, מבחינת מצב הבנק, בשינוי המגזרים.

ה מ ק ו ר : דוחות מספיים לצבור ותמזי הלא"ס.

העסקאות העתידיות ובהון הפיננסי, ובהנחה שהון זה הוא מקור צמוד למדד, הגיע סך הפוזיציה של חמש הקבוצות במגזר זה בסוף השנה לכ-2 מיליארדי ש"ח.

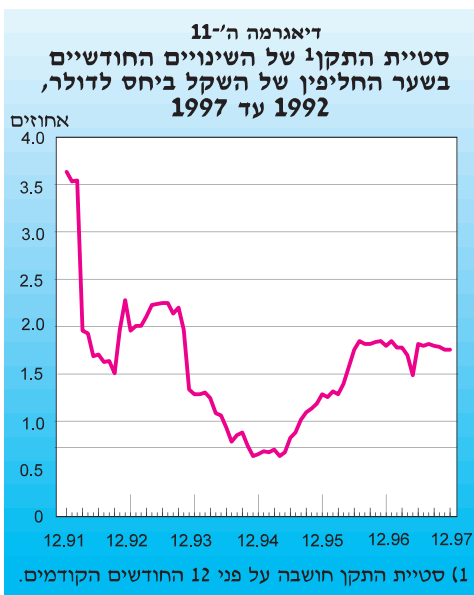
(3) מגזר מטבע החוץ

עודף הנכסים המאזניים על ההתחייבויות המאזניות של חמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות, במגזר זה, הסתכם בכ-14 מיליארדי ש"ח, לעומת עודף של כ-9 מיליארדים בשנת 1996 (לוח ה'-10). שתי התפתחויות עיקריות, בצד הנכסים, היו דומיננטיות בהשפעתן על עודף הנכסים המאזני השנה: (1) המשך גידולו של הביקוש לאשראי במטבע חוץ, בעיקר במחצית הראשונה של השנה. גידול זה מוסבר בריבית הריאלית הנמוכה על האשראי במטבע חוץ, בהשוואה לאשראי השקלי, שכן במהלך המחצית הראשונה של השנה הציבור לא צפה פחות או שינויים במדיניות המוניטרית ובמשטר שער החליפין. במחצית השנייה של השנה נרשמה יציבות בביקוש לאשראי במטבע חוץ, בעיקר עקב הרחבת רצועת האלכסון של שער החליפין, שמשמעותה הגדלת סיכון שער החליפין של לווים שפעילותם היא בשקלים. (2) כדי לממן את הביקוש לאשראי במטבע חוץ, הקטינו חמש הקבוצות את הפיקדונות בבנקים (בבנקים בחו"ל ובבנק ישראל) בהיקף דומה לזה של גידול האשראי, אף כי קטן יותר.

גם במגזר זה צמצמו הבנקים את חשיפתם לסיכון שער החליפין באמצעות הפעילות החוץ-מאזנית (בעיקר עם בנק ישראל). ההשפעה של פעילות זו קיזזה את עודף הנכסים המאזני בכ-12.4 מיליארדי ש"ח, והקטינה את סך הפוזיציה במגזר לכ-1.5 מיליארדים בלבד (לוח ה'-10). סך הפוזיציה במגזר הייתה חיובית בכל חמש הקבוצות, למעט קבוצת "הבינלאומי", שבה נרשמה פוזיציה שלילית בסך של כ-230 מיליוני ש"ח, גידול לעומת שנת 1996 (לוח ה'-11). סיכון המחיר במגזר זה, דהיינו השינוי החודשי בשערי החליפין, במונחים ריאליים, הושפע מן

השינוי שהוכנס בסוף יוני 1997 במשטר שער החליפין: הרחבתה של רצועת האלכסון מ-14% ל-30% הגדילה את פוטנציאל השינוי בשער החליפין (התנודה המרבית בשער סל המטבעות) שיכול להיווצר ללא התערבות בנק ישראל, ובכך תרמה להגדלת סיכון המחיר במגזר זה. ואכן, ניתן לראות בדיאגרמה ה'-11, שסטיית התקן של השינויים החודשיים בשער החליפין של הדולר גדלה במחצית השנייה של השנה.

הערך הנתון לסיכון שער החליפין חושב כמכפלה שבין סך הפוזיציה לבין השינוי החודשי המרבי בשער החליפין הריאלי של השקל כנגד הדולר²², בחמש השנים הקודמות. האומדן לשינוי המרבי שנבחר הוא האחוזון ה-99 מהתפלגות השינויים החודשיים בשער החליפין הריאלי. אומדן זה ירד במהלך השנה

22 השתמשנו בשער החליפין של השקל כנגד הדולר, משום שמרבית הפעילות במגזר זה נקובה בדולרים או צמודה להם.

הנסקרת מכ-4.7 נקודות אחוז לכ-3.4 נקודות אחוז - ירידה המשקפת עלייה בתנודתיות השינויים בשערי החליפין וירידה בשונות האינפלציונית. עם זאת נדגיש כי האומדן לשינוי המרבי בשער החליפין הריאלי חושב לגבי חמש השנים האחרונות, כך שהשפעת האירועים שהתרחשו השנה, ובכללם השינוי במשטר שער החליפין, היא חלקית.

הערך הנתון לסיכון שער החליפין נע בין כ-0.6 מיליון ש"ח בקבוצת "דיסקונט" לבין כ-28 מיליונים בקבוצת "הפועלים", משמע ששינוי של כ-3.4 נקודות אחוז בשער החליפין של השקל כנגד הדולר, במונחים ריאליים, ישחק את הונם הכלכלי של הבנקים בסכומים אלו. החשיפה השונה של כל אחת מהקבוצות לסיכון שער החליפין, הן מבחינת הכיוון והן מבחינת הכמות, משקפת בין היתר את ההיערכות של הנהלותיהן להתפתחות שער החליפין ואת אופן ניהול הסיכונים בקבוצה.

(4) סך כל המגורים

בהנחות שמרניות (מנקודת ראות פיקוחית), ובלי להביא בחשבון את המיתאמים בין השינויים של שערי החליפין ובין אלו של האינפלציה, התממשות סיכון הריבית היא המקרה הגרוע ביותר האפשרי בכל המגורים בו זמנית. במלים אחרות: ניתן לחבר את הערכים הנתונים לסיכון שהתקבלו בכל אחד ממגזרי התיווך ולהתייחס לערך אחד הנתון לסיכון בסיסי הצמדה. סך הערך הנתון לסיכון (האינפלציה ושער החליפין) ירד במהלך השנה הנסקרת, בשתי הקבוצות הגדולות - "הפועלים" ו"לאומי" - ועלה בשלוש הקבוצות האחרות: "דיסקונט", "המזרחי" ו"הבינלאומי". ערך זה נע בין כ-3.4 מיליוני ש"ח בקבוצת "המזרחי", המהווים כ-0.2% מההון הפיננסי שלה, לבין כ-31.5 מיליוני ש"ח בקבוצת "הפועלים" - שיעור של כ-0.7% מההון הפיננסי של קבוצה זו (לוח ה'-11).

4. סיכון הנזילות

סיכון הנזילות של בנק נובע מאי-הוודאות לגבי ההיצע וההרכב של מקורותיו וכן לגבי הביקוש לשימושי והרכבם. בנק הרוצה להקטין את סיכון הנזילות יכול להחזיק מלאי נכסים נזילים או להיעזר בשוק הבינבנקאי לנזילות (אם הבעיה אינה מקיפה את כלל המערכת). כשסיכון הנזילות מתממש הוא יכול לפנות לבנק המרכזי, הפועל כמלווה לשעת חירום, ולגייס מקורות נוספים.

דרך אחת למדוד את רמת הנזילות העסקית²³ של הבנקים, בדומה לפירמות שאינן פיננסיות, היא לבחון את היחס שבין נכסיהם השוטפים לבין התחייבויותיהם השוטפות. מובן, שאם יחס זה קטן מאחת עלול הבנק עלול להיקלע לבעיית נזילות, בגלל אי יכולת לעמוד בהתחייבויותיו לטווח קצר. גם עודף גדול של נכסים שוטפים על התחייבויות שוטפות עלול לגרום לבנק בעיית נזילות - משום שהוא משלם ריבית על המקורות שגייס (לדוגמה - על פיקדונות), וחוסר שימוש במקורות גורם לו הפסד.

מאז תחילת שנות התשעים הציע בנק ישראל לבנקים הלוואות מוניטריות (במכרזים ובמכסות), לא רק לשעות חירום, אלא גם למימון פעילות שוטפת. הלוואות אלה הקטינו את

²³ נהוג להבחין בין נזילות מוניטרית, הנקבעת על ידי הבנק המרכזי, ונגזרת מהמדיניות המוניטרית, לבין נזילות עסקית של בנק, הנקבעת על פי שיקוליו העסקיים. מאז שנות השמונים ירדה מאוד הנזילות המוניטרית והגיעה לכ-5% בממוצע.

סיכון הנזילות של הבנקים, באפשרון להם גיוס מידי של סכומי כסף גדולים. בשנתיים וחצי האחרונות, בעקבות המדיניות המוניטרית המצמצמת של בנק ישראל, צומצם היקף ההלוואות המוניטריות במידה ניכרת - משיא של כ-18 מיליארדי ש"ח בסוף שנת 1993 לכ-1.3 מיליארדים בסוף השנה הנסקרת. עם זאת הייתה למדיניות המוניטרית המרסנת השפעה גדולה גם בכיוון הגדלת הנזילות העסקית של הבנקים - מפני שבנק ישראל החל בסוף 1996 להפעיל מכרזים מוניטריים לפיקדונות של הבנקים אצלו לשם נטרול ההשפעות של יבוא ההון על שוק הכספים. הריבית הריאלית הצפויה על מכרזים אלו הייתה גבוהה יחסית להשקעות חסרות סיכון, כ-5%. עודפי המקורות של הבנקים, שנוצרו עקב גידול ניכר בפיקדונות השקליים של הציבור לצד האטה בביקושים לאשראי לא-צמוד, הופקדו בבנק ישראל. כך הגדילו הבנקים את פיקדונותיהם בבנק המרכזי בשנת 1997 בכ-32.5 מיליארדי ש"ח, ולכן גדלה מאוד נזילותם במגזר השקלי. המכשיר המוניטרי שהפעיל בנק ישראל שימש אפוא את הבנקים גם להגדלת הנזילות וגם כמקור לרווחים. לפיכך עלה היחס שבין סך הנכסים השוטפים של הבנקים לבין סך התחייבויותיהם השוטפות מ-1.78 בסוף שנת 1996 לכ-2.07 בסוף 1997.

בתחום מטבע החוץ המגמה הייתה שונה: כדי לממן את הגידול הניכר של הביקוש לאשראי במטבע חוץ (לטווח קצר וטווח ארוך), הקטינו הבנקים במידה ניכרת את פיקדונותיהם בבנקים בחו"ל (פיקדונות המאופיינים בנזילות גבוהה יחסית). הירידה במזומנים ובפיקדונות בבנקים של חמש הקבוצות הבנקאיות, במהלך השנה הנסקרת, הסתכמה בכ-14 מיליארדי ש"ח, ירידה של כ-29%. הנזילות העסקית של הבנקים בתחום מטבע החוץ קטנה, ופעלה לקיזוז מסוים של גידול הנזילות השקלית.

5. הלימות ההון

ההון משמש את הבנק ככרית לספיגת הפסדים, העלולים להיגרם עקב התממשות הסיכונים שהבנק חשוף להם. פירושו של דבר שניתוח משלים לסיכונים הבנק המוצגים בפרק זה (סיכונים אשראי, סיכונים שוק וסיכון נזילות) יהיה ניתוח ההתפתחות בהון וביחסי ההון של הבנק, שכן בנק יהיה מסוכן יותר אם תגדל חשיפתו לסיכונים בלא גידול הולם של ההון. החזקת הון מינימלי הולם נדרשת על ידי המפקח על הבנקים, שאחד מתפקידיו העיקריים הוא שמירה על יציבותה של המערכת הבנקאית בכלל ושל כל בנק בפרט. דרישת ההון מהבנקים בישראל מבוססת כיום על סיכון האשראי בלבד²⁴, אולם כוונת המפקח על הבנקים לדרוש מהבנקים להחזיק הון נוסף כנגד חשיפתם לסיכונים השוק, החל משנת 1999. זאת בדומה לדרישות ההון של רשויות פיקוח של מדינות מערביות, ובהתאם להנחיות ועדת באזל מינואר 1996.

סך כל ההון לצורך חישוב יחס ההון לרכיבי הסיכון - קרי בסיס ההון - כולל את ההון הראשוני ואת ההון המשני, בניכוי השקעות בחברות כלולות. בסיס ההון של חמש הקבוצות הבנקאיות גדל במהלך השנה הנסקרת בכ-3.8 מיליארדי ש"ח, המהווים שיעור גידול של כ-14.3%, והסתכם בכ-30.4 מיליארדים (לוח ה'-12). גידול זה התקבל כתוצאה מההתפתחויות בשלושת רכיביו: (1) ההון הראשוני, הכולל את ההון העצמי וזכויות בעלי המיעוט, גדל במהלך השנה בכ-2.1 מיליארדי ש"ח; סך הרווח של חמש הקבוצות לשנת 1997 תרם לגידול ההון כ-3.1 מיליארדי ש"ח, וכנגד זאת פעלה חלוקת דיבידנדים בסך של כ-1.1 מיליארדים להקטנת ההון. עלייה בולטת

24 דרישת ההון היא יחס מינימלי של 8% בין בסיס ההון לבין סך רכיבי הסיכון (יחס ההון לרכיבי הסיכון).

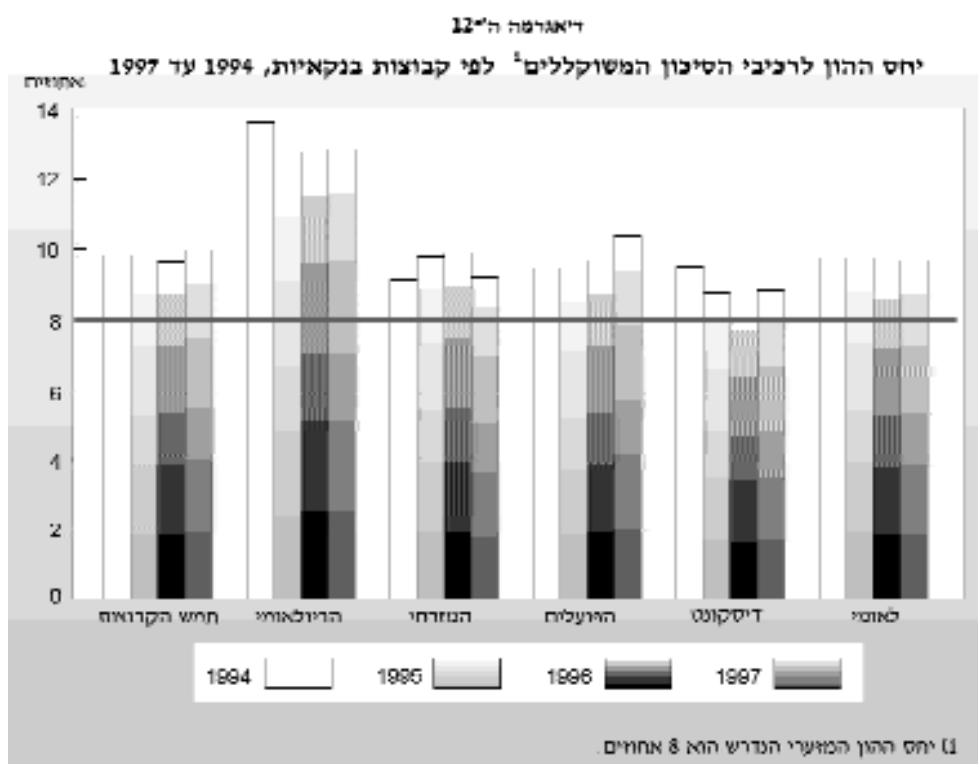
לוח ה'-12
יחסי ההון בהמש הקבוצות הבנקאיות, 1996 ו-1997

ללא	דיסקונט	הפעלים	המזרחי	הבנקאית	חמש הקבוצות	
1996	1996	1997	1996	1996	1997	1997
(מיליוני ש"ח)						
ההון הראשוני ¹	8,213	8,933	4,477	4,669	8,848	9,941
ההון המשני ²	385	425	302	614	957	962
השקעות במניות וכחפי התחייבויות של חברות כלולות	-940	-21	-651	-728	-305	-87
סך כל ההון לצורך חישוב יחס ההון לרכיבי הסיכון	7,658	9,188	4,130	4,555	9,676	10,927
(מיליוני ש"ח)						
סך המאזן	136.2	145.1	82.7	83.7	155.8	160.2
היתרות של המכשירים החוץ-מאזניים (ערך נקוב)	55.2	103.7	25.8	34.0	57.3	85.6
היתרות המאזניים המשוקללות של סיכון האשראי	69.7	80.4	42.4	44.8	88.5	92.6
היתרות החוץ-מאזניים המשוקללות של סיכון האשראי	10.6	14.7	6.2	6.8	11.9	12.7
סך כל הסעיפים המשוקללים	80.4	95.1	48.6	51.6	100.4	105.3
(אחוזים)						
יחס ההון לסך המאזן	6.03	6.16	5.42	5.58	5.68	6.20
יחס ההון הראשוני לרכיבי הסיכון	9.05	9.21	7.88	7.63	8.68	9.47
יחס ההון המשני לרכיבי הסיכון	0.48	0.45	0.62	1.19	0.95	0.91
סך יחס ההון לרכיבי הסיכון	9.53	9.66	8.50	8.82	9.63	10.38
(מיליוני ש"ח)						
5.97	5.84	5.97	6.91	5.20	5.82	6.20
8.89	8.75	9.90	11.12	7.23	7.87	9.47
1.07	0.91	2.94	1.68	1.98	2.03	0.91
9.97	9.66	12.84	12.81	9.20	9.90	10.38

(1) ההון העצמי והכוחות בעלי מניות חיצוניים על-פי מאזני הקבוצות.
(2) על פי ההוראות בדבר יחס ההון המזער.
ה' ק ר : דוחות כספיים לעיבור.

בחלוקת הדיבידנדים נרשמה השנה משום שקבוצת "לאומי" חילקה את הרווחים ממכירת חברת "אפריקה-ישראל" כדיבידנד; סך הדיבידנד של קבוצת "לאומי" הסתכם השנה בכ-750 מיליוני ש"ח. (2) ההון המשני גדל השנה בכ-765 מיליוני ש"ח - שיעור גידול ניכר של כ-30% (לוח ה'-12) - בעקבות החלטתן של הנהלות הבנקים, במיוחד של הקבוצות "דיסקונט" ו"הבינלאומי", לשפר את הלימות הונם באמצעות גיוס כתבי התחייבויות נדחים. בהקשר זה חשוב להדגיש, כי אמנם כתבי התחייבויות נדחים נחשבים במניין בסיס ההון, אולם הם אינם תחליף מושלם להון עצמי.²⁵ (3) ההשקעות של חמש הקבוצות במניות ובכתבי התחייבויות של חברות כלולות הצטמצמו במהלך השנה בכמיליארד ש"ח, עקב מכירת החזקותיהם הריאליות במסגרת תיקון 11 לחוק בנקאות רישוי.

סך רכיבי הסיכון של חמש הקבוצות גדל במהלך השנה הנסקרת בשיעור של כ-10.8%, והסתכם בכ-305 מיליארדי ש"ח, כתוצאה מגידול הפעילות המאזנית והחוך-מאזנית של הקבוצות, הטומנת בחובה סיכון אשראי (לוח ה'-12).

25 ההון המשני, הכולל בעיקר כתבי התחייבויות נדחים, מוגבל ל-50% מההון הראשוני, שבעיקרו הוא הון מניות. ההפרדה בין ההון הראשוני ובין ההון המשני נובעת מהבדלי היציבות ביניהם, המתבטאים בתנאיהם השונים ובאפשרותם להיות כרית לספיגת הפסדים: ההון הראשוני יציב יותר, משום שאינו נושא תאריך פירעון, ואין חובה לשלם דיבידנד בגינו, ואילו כתבי התחייבויות נדחים הם בעלי תאריך לפירעון ונושאים ריבית תקופתית.

יחס ההון לרכיבי הסיכון מתקבל כתוצאה מחלוקת בסיס ההון בסך רכיבי הסיכון, ולכן התפתחותו נגזרת מההתפתחות של שני רכיביו אלו. יחס זה, בחמש הקבוצות הבנקאיות, עלה במהלך השנה בכ-0.3 נקודת אחוז, והגיע לכ-10%. עלייתו הקיפה את כל חמש הקבוצות, למעט קבוצת "המזרחי", שבה הוא ירד במידה ניכרת (כ-0.7 נקודת אחוז) והגיע לכ-9.2% בלבד, כתוצאה מחלוקת חלק ניכר מהרווחים כדיבידנד. היחס בקבוצת "המזרחי" אינו הנמוך ביותר; הוא נע בין כ-8.8% בקבוצת "דיסקונט" לבין כ-12.8% בקבוצת "הבינלאומי" (דיאגרמה ה'-12). השונות הגדולה ביחס ההון בין חמש הקבוצות, נובעת, בין היתר, מן השוני במדיניות ניהול הסיכונים בין הנהלותיהן.